

DİL VE BELAĞAT AÇISINDAN KUR'ÂN AYETLERİNDE NİDA

Mehmet DAĞ (*)

Özet

Bu çalışmanın amacı, Arap Edebiyatının vazgeçilmez üslubu olan nidâ olgusunun, Kur'ân'daki kullanım biçimlerini ve retorik inceliklerini ortaya koymaktır. Böylece ilk olarak nidânın ve münâdânın Arap dilindeki gramatik yapısı ve belagat özellikleri ortaya konuldu. Daha sonra ise Kur'ân'daki nidâ olgusu teknik ve pratik açıdan ele alındı. Teknik olarak Kur'ân'da kullanılan nidâ edatları, münâdâ, nidâ edatının ve münâdânın hafzedilmesi konuları; pratik olarak ise âyetlerde kullanılan nidâ tiplerinin kategorik ayrımı ve bunların âyetlere kattıkları anlamsal derinlikler ortaya konulmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: nidâ, münâdâ, belagat, Arap dili.

Vocative Phenomenon in the Quran -Infrastructure of Grammatical and Rhetoric- Abstract

In this study, it has been aimed displaying forms of vocative phenomenon, indispensable style in Arabic literature, and its Rhetoric tact in the Quran. So, it has been studied firstly grammatical structure of vocative and eloquence features. Then the vocative phenomenon in the Quran has been dealt with in respect of technique and practical. It has been researched technically vocative particles used in the Quran, vocative and eliding of vocative particles and vocative. On the other hand, categorical differentiation of vocative forms and their adding semantic tact have been appeared practically.

Key Words: Vocative, eloquence, rhetoric, Arabic linguistic

*) Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
(e-posta: muhammeddag@hotmail.com)

Giriş

Aralarında ontolojik farklılık olsa da Allah'ın yaratan, idare eden ve sorumluluklar yükleyen; insanın da yaratılan, idare edilen ve sorumluluklara muhatap olan varlıklar olması, bu iki varlık arasında sözsel diyalogu zorunlu kılmaktadır. Bu sözlü ilişki, Allah'ın istek ve buyruklarının muhataplarına ulaştırılmasında köprü vazifesi gören vahiy ve onun lafızlarla sembolize edildiği ilahi kitaplar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. İslamî terminolojide vahiy Allah'ın konuşması ve iradesini dilsel kodlar aracılığı ile bildirmesidir. Bu da insanın anlamayacağı, yabancı olduğu bir dille değil, açıkça anlayacağı bir dille konuşmasıdır. Ancak bu ilişkide insanlar arası iletişimde kullanılan kelimeler seçilmişse de, ilahi iradenin kelimeler şeklinde tecellisi, kelimelerin gündelik dilde taşıdıkları anlamların ötesinde bir keyfiyete sahip olup beşeri sözlerden mahiyet itibarıyla farklı olduğu unutulmamalıdır.

Tarihsel ve toplumsal zorunluluğun sonucu olarak Arapça indirilen Kur'ân, dilini, üslubunu ve vasıtalarını hitap ettiği toplumdan/Araplardan almıştır. Bu üsluplardan veya hitap tarzlarından biri de Kur'ân'da kullanılan edatlardır. Bu edatlar salt dilsel öge olmalarının ötesinde belagatin üst düzeyde görüldüğü edebi argümanlardır. Böylece bunlar 'mukteza-i hale uygun konuşma' edebi düsturuna bağlı olarak Kur'ân'da buldukları bağlama uygun bir tarzda kullanılmışlardır. Bu da hitap edileni, âyet ve içeriği üzerinde yoğunlaştırdığı gibi, fonetik ve edebi güzellik bakımından da büyüleyici ve etkileyici bir ahenk ortaya koymaktadır. Kur'ân'da geçen bu edatlar öyle bir şekilde vazedilmiştir ki, her birinin birçok edebi ve belâgi yönü vardır ve kullanıldığı pasajın içerdiği mesajı bu sanatsal perspektifle muhatabına ulaştırmaktadır. Bu edatlar, dilsel malzeme olmaları hasebiyle dilbilim ve belagatte; Kur'ân'da kullanılmaları ve kullanıldıkları âyete anlamsal katkı sağlamaları sebebiyle de, Tefsîr metodolojisinin 'Üslûbu'l-Kur'ân' veya 'Edâvâtü'l-Kur'ân' bölümlerinde incelenmektedirler.

Bu çalışma da söz konusu edatların en önemlilerinden olan nidâ edatlarını; tartışılan tüm yönleriyle Kur'ân'da model olarak hangi edatın ve kullanımın tercih edildiğini; nidâ edilen varlıkların kategorik farklılıklarını ve gruplandırılmalarını; bu farklılıkların gaye ve hikmetlerini; nidânın retorik bağlamda âyete kattığı anlamsal katkıları gelenek ve modern dönemdeki Tefsirlerin desteği ile ortaya koymayı ve özetle Kur'ân'da geçen nidâ ve münâdâ profilini çıkarmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada öncelikle Arap dilinde nidânın, tanımı, harflerinin kaç tane olduğu, bu harflerin özel kullanım alanlarının olup olmadığı ve sentaktik özelliklerinin belirlenmesi şeklinde filolojik referansları ortaya konulacaktır. Bununla birlikte nidâyâ muhatap olan münâdânın da tanımı ve türleri ile birlikte gramatik bağlamda kullanım alanları üzerinde durulacaktır. İkinci olarak, gerek yapısal ve gerekse anlamsal bağlamda belagati ilgilendiren bir konu olması hasebiyle nidâ edatlarının belagat ilminde kullanım şekilleri ve sanatsal özellikleri irdelenerek retorik referansları üzerinde durulacaktır. Son olarak ise, Kur'ân'da geçen nidâ edatları, kullanım şekilleri yukarıda geçen sorular çerçevesinde ele alınıp incelenecektir. Nidânın belagat ve anlamsal özellikleri ise kategorik ayrımında ele alınacak olan her âyetin kendi içerisinde eritilecektir.

I. Arap Grameri ve Belağatında Nidâ

'Nûn' harfinin hem ötresi hem de esresi ile kullanılabilen "النداء", "ندى-ندى" kök fiilinin, müfâ'ele babından gelen mastırdır. "الدعاء-الرغاء" kelimeleri gibi seslenmek, çağırarak anlamına gelmektedir¹. Kök fiilin ise, "sesi güzel olmak, sesin uzağa gitmesi, cömert olmak, ıslanmak"² gibi birçok anlamı bulunmaktadır. Terminolojik açıdan ise, farklı açılardan bir çok tanım yapılmışsa da³ bu tanımlardan hareketle kapsayıcı şöyle bir tarif yapılabilir: "Mahzûf bir fiilin yerine geçen veya lafzen zikredilen yada hazfedilen nidâ edatlarından biriyle, mütekellimin dikkatini bir şeye yönlendiren gramatik olguya verilen isimdir."

Nidâ olgusu, temelde nidâ edatı ve münâdâdan oluşmaktadır. (يا رجل) örneğindeki gibi, "يا" nidâ harfi, "رجل" ise münâdâdır. Nidâ için şu sekiz edat kullanılmaktadır: "يا" (yâ), "إ" (kısa hemze), "إ" (uzun hemze)⁴, "أى" (ey), "أى" (ây), "هيا" (heyâ), "هيا" (heyâ), "وا" (vâ). Kısa hemze ve Ey, yakın mesafede olanları, diğerleri de, uzakta olanları çağırarak için kullanılır. Ancak uzakta olan biri, konuşanın sürekli kalbinde ve zihninde ise, sanki yanında ve yakınındaymış gibi kabul edilir ve kısa hemze ve ey edatları ile çağrılır. Ağıt yakma, yakınma esnasında ise, sadece "وا" edatı kullanılır⁵. Bu edatlar arasında yer alan "يا" nidâ konusunun temeli, harflerinin aslı ve pratikte en yaygını kabul edilmektedir. Harfin bu özelliği için kaynaklarda birkaç neden zikredilmektedir. a) İster hakiki ister mecâzî olsun, esasen uzakta olanı çağırarak için konulmasına karşın⁶, pratikte hem yakında hem de uzakta olanı çağırarak için kullanılır. b) Yakında olan

¹ İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut ts., XV, 315; Er-Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr, *Muhtâru's-Sihâh*, tah: Mahmut Hâtır, Mektebetü Lübnân, Beyrut 1995, I, 272.

² Bkz., İbn Manzûr, XV, 315; Râzî, I, 272. Ayrıca bkz., Fethî, Kâzım, "Esâlibü'n-Nidâ fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm", *Mecelletü Âdâbi'l-Mustansiriyye*, sayı: 2, Bağdat 1977, s. 157-159.

³ Tanımlar için bkz. Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr, *el-Kitâb*, el-Matbaatü'l-Emîriyye, Mısır 1317, I, 303; Müberrred, Muhammed b. Yezîd, *el-Muktadab*, Muhammed Abdülhâlîl Udayme, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut ts., IV, 233; Fâris, Ahmet Muhammed, *en-Nidâ fi Lüğati'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikri'l-Lübnânî, Beyrut 1989, s. 78; Suyûtî, Celâluddîn, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Tah. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1993, II, 895; Hasan, Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfi*, Dâru'l-Me'ârif, Mısır ts., IV, 1.

⁴ Sîbeveyh, "إ" ve "أى" edatını nidâ edatları arasında zikretmemektedir. Sîbeveyh, I, 325.

⁵ Geniş bilgi için bkz., İbn Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl, *el-Usûl fi'n-Nahv*, tah: Abdülhüseyn el-Fetlî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1988, I, 354; Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, *el-Mufassal fi San'ati'l-Râb*, Ali Mulhem, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrut 1993, s. 413; İbn Akîl, Bahâuddin Abdullah, *Şerhu İbn Akîl*, tah: Muhammed Muhyiddin Abdulhamit, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1985, III, 255; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah, *Şerhu Kadru'n-Nedâ*, tah: Muhammed Muhyiddin Abdulhamit, Kahire 1383, s. 218, 224; Hasan, IV, 1-2; İbrahim, H. İbrahim, *Esrâru'n-Nidâ fi Lüğati'l-Kur'ân*, Kahire ts., s. 9-19.

⁶ Asıl görevi uzakta olanı çağırarak olan ya edatının, insanlara şah damarından daha yakın olan Allah için kullanılmasının hikmetini Zerkeşî, nidâ edenin o anda nefisini küçük görmesi, onun tuzaklarından, kötülüklerinden uzaklaşması ve maddi âlemden soyutlanarak Allaha yaklaşması şeklinde açıklamaktadır. (bkz., Zerkeşî, Bedrüddîn, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Tah: Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts, IV, 445)

unutkan ve dalgın insanları çağırırken, buldukları yeri uzak konumuna sokmak için “يا” edatı kullanılır. c) Çağrılanın durumuyla yakından alakalı olan önemli ve itina gösterilmesi gereken bir hususta nidâ, yine “يا” edatı ile gerçekleştirilir. Bu durumda edat, tekid ifade eder. d) İsm-i A’zam sadece “يا” ile nidâ edilir. e) Hazif durumunda “يا” edatının dışında hiçbir nidâ harfi takdir edilmez. f) Bunlar yanında yardım dilemek, taaccub ve karışıklıktan emin olduğunda nüdbe/yakınmak için sadece “يا” kullanılır⁷.

Nidâ harflerinin tek başına bir anlamı yoktur; münâdâ ile anlam kazanmaktadır. Bu yüzden kendisine nidâ edilen unsur, gramatik açıdan esas önemi haizdir. Literal anlamıyla nidâ edilen/seslenilen anlamına gelen münâdâ, terim olarak da, gramatik açıdan “*herhangi bir nidâ harfinden sonra gelen isim*”; nidânın yöneldiği şey açısından ise, “*انادى-ادعو* fiilleri yerine kullanılan herhangi bir nidâ harfi ile yönelmesi istenen kişi veya şey”⁸ şeklinde tanımlanmaktadır.

Münâdâ, beş kısım olup gramer açısından farklı şekillerde irap almaktadır:

1) Münâdânın müfred ve marife olmasıdır. Müfred, kelimenin muzâf veya şibh-i muzâf gibi terkip değil, müstakil kelime olması; marife ise alem (özel isim) olması ifade etmektedir. Bu tür münâdâ, lafzen (عمر) veya takdîren (موسى) ref’ üzere mebnî iken, *mahallen* mukadder fiilin nesnesi olarak mansûb olur.⁹

2) Münâdânın nekre-i maksûde olmasıdır. Nekre-i maksûde, belli bir kişi için nekre bir lafzın kullanımınıdır ki, nidâ edatıyla birlikteki bu tür kullanım, kelimedeki nekrelilik durumunu bozmakta; onu marifeliğe yaklaştırmaktadır. Bu tür münâdânın lafzen irabî, ref’ üzere mebnî olup, *mahallen* mahzûf fiilin nesnesi olarak mansûbdur.¹⁰

3) Münâdânın nekre-i gayr-i maksûde olması; yani tümüyle belirsiz bir cinsi ifade etmesidir. Bu durumdaki münâdâ, mukadder fiilin nesnesi olarak *lafzen* mansûb olur.¹¹

4) Münâdânın muzâf olmasıdır. Münâdânın isim tamlaması halinde gelip, bir muzâfun ileyhın muzâfı olmasıdır. Bu tür münâdâ da, mahzûf fiilin nesnesi olarak *lafzen* mansûbdur.¹²

5) Münâdânın şibh-i muzâf olmasıdır. Şibh-i muzâf, terkinin bilinen anlamıyla isim tamlaması olmayıp, nidâ edatından sonra gelen münâdânın, kendisini tamamlayan bir kelime ile birlikte kullanılmasıdır. Bu da iki şekilde olur; kendisinden sonraki kelime,

⁷⁾ Geniş bilgi ve örnekler için bkz., Zerkeşî, IV, 445; Suyûtî, Celâluddin, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'n-Nahv*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts., II, 130-131; *İkân*, II, 896; Buyûmî, Musa İbrahim, *Fethu'l-Habîr fi Edâvâtî't-Tefsîr*, Mısır 1987, II, 155.

⁸⁾ Tanımları için bkz., Fethî, s. 159; İbrahim, s. 29.

⁹⁾ Bkz., İbn Serrâc, II, 67; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiye İbn Mâlik*, Dâru'l-Cil, Beyrut 1979, IV, 17-18; İbn Akîl, III, 261; Hasan, IV, 24-30; Fethî, s. 160.

¹⁰⁾ Bkz., Hasan, IV, 24-30; Fethî, s. 160; Ğalâyînî, Mustafa, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabîyye*, Beyrut 1982, s. 146.

¹¹⁾ Bkz., Hasan, IV, 30; İbrahim, s. 58-60.

¹²⁾ İbn Serrâc, I, 340-344; Zemahşerî, *Mifassal*, s. 67; İbn Hişâm, *Evdah*, IV, 20, 40;

münâdânın ya faili; ya da nesnesi olur. Bu münâdânın irap durumu ise, yine *lafzen* mahzûf bir fiilin nesnesi olarak mansûb olmasıdır.¹³

Bu beş şeklin yanında “*münâdâ-i müsteğâse*”, “*münâdâ-i nüdbe*” ve “*münâdâ-i murahham*” tipleri de mevcuttur. Müsteğâse, bir meşakketi defetmek ve yardım almak için yapılan nidâ türüdür. Bunda sadece “يا” nidâ edatı kullanılır ve hazfi caiz değildir. Münâdânın (müsteğâsün bih) başına mansûb lam getirilir; müsteğâsün lehin başına ise, ta'lîl lamı getirilir. “يا للاغنياء للفقراء/Ey zenginler! Sizi fakirlere yardım etmeye çağırıyorum” örneğinde olduğu gibi¹⁴. Nüdbe ise, acılı bir şey için yapılan feryatlı nidâ türüdür. Bunda nidâ edatı “وا” veya (karine olduğunda) “يا” edatıdır. “وا رأسي/Vah başıma gelenler!” örneğinde olduğu gibi¹⁵. Terhîm ise, münâdânın, tahfif için son harf veya harflerinin hafzedildiği tiptir. (يا عائشة) nidâsının (يا عائشة) şeklinde ifadelenirilmesi gibi.¹⁶ Münâdânın bu tipleri yanında kaynaklar, “*tevâbiu'l-münâdâ*” ismi altında irap bakımından münâdâyâ tâbi olan bazı unsurlardan da bahsetmektedirler¹⁷.

Nidânın asıl amacı, muhatabı çağırarak ve yönelmesini istemektir. “ادعو” yerine kullanılan nidâ harfinin amacı ise, sesi uzatmak ve çağırılanın dikkatini çekmektir. Dolayısıyla bu harfin, seslenmede her zaman zikredilmesi gerekmektedir. Ancak Araplar bazen, cümleyi anlamsal bakımdan tamamlayan kuvvetli bir karineye bağlı olarak, nidâ harfini hafz ederler. Bu bağlamda dilbilim âlimleri, nidâ harfinin hazfini bazı yerlerde caiz görürken, bazı yerlerde görmezler. Nidâ edilen “الله” lafzı olduğunda¹⁸; “يا ايها كذا/Ey sana sesleniyorum! Ben sana yeterim” sözündeki gibi zamir olduğunda¹⁹; seslenen uzak olduğunda²⁰; kendisinden yardım istenen kişi olduğunda²¹: ağıt yakma,

¹³ Bkz., Sîbeveyh, I, 303; İbn Serrâc, I, 340-344; Ebu'l-Bekâ, Muhibbuddîn Abdullah b. Hüseyin, *el-Lübâb fi İleli'l-Binâi ve'l-İ'râb*, tah: Gâzî Muhtâr Duleymât, Dâru'l-Fikr, Dımeşk 1995, I, 329; İbn Hişâm, *Evdah*, IV, 20; Hasan, IV, 31-32.

¹⁴ Geniş bilgi için bkz., İbn Serrâc, I, 351 vd.; Zemahşerî, *Mufasssal*, s. 61; İbn Hişâm, *Evdah*, IV, 46-48.

¹⁵ Bkz., İbn Hişâm, *Evdah*, I, 52-54; Ebu'l-Bekâ, I, 342-343; İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *Kitâbu'l-Lüme' fi'l-Arabiyye*, tah: Fâiz Fâris, Dâru'l-Kütübî's-Sekâfiyye, Kuveyt 1972, s. 120-121.

¹⁶ Zemahşerî, *Mufasssal*, s. 71 vd.; İbn Hişâm, *Evdah*, IV, 55 vd.; Ebu'l-Bekâ, I, 345-350.

¹⁷ Geniş bilgi için bkz., Ğalâyînî, III/152-154; Fâris, s. 100 vd.

¹⁸ Eğer Allah lafzının sonunda, nidâ edatının yerine geçecek olan “الله” şeklinde şeddeli mim var ise, harfin hafzedilmesi caizdir. Bkz., İbn Serrâc, I, 338; Zemahşerî, *Mufasssal*, s. 69; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah, *Muğni'l-Lebîb an Kütübî'l-E'ârîb*, tah: Mâzin Mübarek-Muhammed Ali Hamdullah, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1985, s. 784; *Evdah*, IV, 31; Hilâlî, Ahmet Hasan, “en-Nidâ”, *Mecelletü'l-Ezher*, sayı: 4, c. 55, Kahire 1982, s. 554.

¹⁹ İbrahim, s. 19; Hasan, IV, 3.

²⁰ Çünkü uzaklık, nidâ edilenin duyması için sesi uzatmayı gerektirmektedir. Hazif ise bu maksadı ortada kaldırmaktadır. İbrahim, s. 19; Hasan, IV, 3.

²¹ Çünkü nidâda bulunanın/yardım dileyenin sesini yükseltmesi harfi söylemeyi gerektirmektedir. Nidâ edenin sesini yükseltmesi de, ya ihtiyacının boyutunu hissettirmek ya yardım istenen tarafın ihmal edeceği vehmine kapılmak ya da nidâ harfini izhar ederek nidâ edilenin dikkatini çekmektir. Zemahşerî, *Mufasssal*, s. 69.

yakınma esnasında²²; “يا لجمال الربيع” cümlesinde olduğu gibi, nidâ taaccub ifade ettiğinde²³, nidâ edatının lafızdan düşürülmesi caiz değildir. İsm-i işaret ve muayyen cins isimden nidâ edatının hazfedilmesi ise dilciler arasında tartışmalıdır. Basra ekolü kendi dilsel argümanlarını ileri sürerek, hazfin doğru olmadığını; Kûfe ekolü ise, hem Hz. Peygamberin sözlerinden hem de Arapların kullanımından hareketle caiz olduğunu savunmaktadır²⁴. Sayılan maddelerin dışında kalan yerlerde ise, nidâ edatının lafızdan düşürülmesinin herhangi bir sakıncası olmadığı belirtilmektedir²⁵.

Münâdâ ise genel olarak zikredilmekle beraber, “رَبِّ” (يا ليتني كنت معهم) “ليت”, “يا رب كاسية في الدنيا عارية يوم القيامة) /Ey (insanlar)! Dünyada giysili niceleri vardır ki, ahirette çıplak olacaklardır) kelimelerinden ve fiil cümlesinden (يا نصر الله) /Ey Allah'ın yardım ettiği kişi!) önce hazfedilebilmektedir.²⁶

Nidâ, temel yapısı itibariyle gramer/nahvin konusu olmakla beraber, belagat ilminin nahiv konularına yoğunlaşan me'ânî ilmiyle kesişmektedir. Şöyle ki, me'ânî, haber (bildirme) ve inşa (dilek)²⁷ cümlelerine yoğunlaşmaktadır. İnşa cümlesi, talebi (bir isteğe delalet eden) ve talebi olmayan (bir isteğe delalet etmeyen) şeklinde iki kısma ayrılmaktadır²⁸. Nidâ konusu da, talebi inşa (bir isteğe delalet eden) kısmında ele alınmaktadır. Nidânın tanımı, “نادى نادى-ادعو” *filleri yerinde kullanılan bir edatla, sözü söyleyen kişinin, muhatabından kendisine yönelmesini istemesidir.*²⁹ şeklinde nahivcilerin tanımıyla örtüşür şekilde yapılırsa da, belagat ilmi, gramatik ayrıntılardan

²² Zemahşerî, *Mufasssal*, s. 69; İbn Akîl, III, 256.

²³ Uzaklıkta olduğu gibi burada da taaccub, sesin uzatılmasını gerekli kılmaktadır. Oysa hazif bunu ortadan kaldırmaktadır. İbrahim, s. 21; Hasan, IV, 3.

²⁴ Bkz., İbn Hişâm, *Evdah*, IV, 31; Ukberî, Muhibbuddîn Abdullah, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân*, tah: Ali Muhammed el-Becâvî, İhyâu'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts., I, 48; İbrahim, s. 20.

²⁵ Bkz., İbn Cinnî, *Kitâbu'l-Lüme*, I, 108; Zemahşerî, *Mufasssal*, s. 68; Ebu'l-Bekâ, I, 340.

²⁶ İbrahim, s. 99 vd.; Ğalâyîni, III, 156-7.

²⁷ Yalandır veya doğrudur denilebilecek her cümleye haber cümlesi; doğru ve yalan ihtimali olmayan her cümleye de inşa cümlesi denmektedir. Bkz., Râzî, Fahrüddîn, *Nihâyetü'l-İcâz fi Dirâyeti'l-İcâz*, tah: Bekrî Şeyh Emin, Dâru'l-İlmi'l-Melâyin, Beyrut 1985, s. 149; Sekkâkî, Yusuf b. Ebî Bekr, *Miftâhu'l-Ulûm*, tah: Naim Zerzur, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, s. 164 vd.; Taftazânî, Saduddin, *el-Mutavvel ala't-Telhîs*, Matbaa-yi Âmire, İstanbul 1891, s. 37-38; Suyûtî, *İkân*, II, 874-875.

²⁸ Talebî inşa, istek anında bulunmayan bir şeyin yapılmasını gerektiren dilektir. Bu da emir, yasaklama, soru, temenni ve nidâ/çağırma ile yapılır. Talebi olmayan inşa ise, bir isteği ifade etmeyen inşadır. Taaccub, övme, yerme, yemin bu üsluplardan bir kaçıdır. Bkz., Sekkâkî, s. 303-306; Taftazânî, s. 224; Suyûtî, *İkân*, II, 874-875; Cârîmî, Ali-Emin, Mustafa, *el-Belâğatu'l-Vâdiha*, Dâru Kahraman, İstanbul 1984, s. 167-170; Boleli, Nusreddin, *Belâğat*, İFAV, Yay., İstanbul 2006, s. 193-197.

²⁹ Sekkâkî, s. 323; Kazvinî, Muhammed b. Abdurrahman, *el-İzâh fi Ulûmi'l-Belâğa*, tah: Muhammed Abdülmümin Hafâcî, Beyrut 1980, I, 245; Zerkeşî, II, 323; Suyûtî, *İkân*, II, 895; Cârîmî-Emin, s. 212; Nacımüftüoğlu, Nasrullah-Çelebi, Rabiha, *Teshîlî'l-Belâğah*, İzmir 1996, s. 12; Draz, Sabbâh Ubeyd, *el-Esâlibu'l-İnşâiyye ve Esrâruhâ fi'l-Belâğa*, Matbaatu'l-Emâne, Mısır 1986, s. 276.

ziyade, nidâ ve münâdânın (tıplemelerine göre) edebi açıdan hangi şeyler için kullanıldığı ve hangi sonuçların hedeflendiği meselelerine yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla nidâ, belagat ilminde salt bir çağırma değil, açık ve gizli bir çok belagat özelliği taşıyan bir ifade tarzıdır. Nidânın, salt çağırmanın ötesinde, nidâ edilene yüceltmek veya hakir görmek, muhatabın dikkatini bir şeye yoğunlaştırmak, özen ve ihtimamı pekiştirmek, uyarmak, kışkırtmak ve teşvik etmek, yardım istemek, hasret çekmek ve inlemek, menetmek, ağıt yakmak ve yakınmak, şaşırarak, hayret etmek, temenni etmek, hatırlamak, can sıkıntısı, tahkir etmek, tehdit etmek, kınamak, methetmek ve yermek gibi değişik amaçlar için kullanıldığı belirtilmektedir³⁰.

II. Kur'ân'da Nidâ

Vahiy metni, üslup ve sözsel dizim bakımından kendine özgü eşsiz güzelliklere sahip olmakla birlikte, Arap şiir ve nesrinde kullanılan edebi sanatlardan tamamen kopuk değildir. Bu bağlamda ağırlıkla eskatolojik temaların işlendiği Mekkî âyetlerin lirik bir üslupla ele alınması şiirsel bir özelliği; ağırlıkla sosyolojik temaların işlendiği Medenî âyetlerin de, uzun cümlelerle ele alınması hasebiyle, nesir özelliği taşıdığını söylemek mümkündür. Böylece edebî alanda, özellikle şiirlerde yoğun olarak kullanılan nidâyı, Kur'ân'ın kendine özgü etkileyici üslup özelliği ve anlamsal derinlikleri ile değişik şekillerde kullandığı görülmektedir. Nidâ, âyetlerde yalın bir şekilde değil, kontekste uygun, övme, yerme, dikkat çekme, vb. gibi birçok anlamda kullanılmaktadır. Şimdi ilk olarak teknik açıdan Kur'ân'da nidâ ve münâdâ konularının gramer ve belagat açısından nasıl işlendiğini ele almaya; sonra da Kur'ân'da kullanılan tüm nidâ türlerini, anlamsal incelikleri ve katkılarını kendi içinde vermek suretiyle kategorize etmeye çalışalım.

1. Kur'ân'da Nidâ Edatları

Kur'ân'da Arap dilinde kullanılan 8 nidâ edatından sadece iki tanesi, ya ve hemze kullanılmaktadır. Birincisi, yoğun ve belirgin olmakla beraber ikincisi, hem az hem de ihtilâflıdır. Şimdi bu ikisini açmaya çalışalım.

1.1. Kur'ân'da Yâ Nidâ Edatı

Âlimlerin genel kanaati, Kur'ân'da, sekiz nidâ edatı arasında sadece “يَا” edatının kullanıldığı yönündedir. Dilcilerin “يَا edatı nidâ konusunun temelidir” şeklindeki kabullerinin nedenlerinden biri olarak, Kur'ân'da “يَا” edatının dışında başka nidâ edatının kullanılmaması gösterilmektedir³¹. “يَا” edatı Kur'ân'da çoğunlukla “يَا أَيُّهَا” edatı ile birlikte kullanılmaktadır. Bilindiği gibi nidâdan maksat, “يَا” edatından sonra gelen ismi nitelemektir. Oysa “يَا أَيُّهَا” derken münâdâ/nitelenen “يَا” edatının kendisi olmaktadır

³⁰ Örnekler için bkz., İbn Serrâc, I, 374; Zeccâcî, Abdurrahman b. İshak, *Kitâbu Hurûfî'l-Me'ânî*, tah; Ali Tefvik el-Hamd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1984, s. 45; Kazvini, I, 245; İbn Hişâm, IV, 9, 46; Ebu'l-Bekâ, I, 328; Zerkeşî, II, 325; Suyûtî, *İtkân*, II, 896; İbrahim, s. 151-158; Carim-Emin, s. 211; Fâris, s. 162-163; Boleli, s. 244-245.

³¹ Suyûtî, *Eşbâh*, II, 130-131.

ve anlamı kapalı olduğu için de seslenilen belli değildir. Ancak kendisinden sonra gelecek bir isimle nidânın kime yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Peki, nidâ “ي” edatından sonraki isimle anlamlı hale gelecektse, “ي” edatının görevi nedir? Alimler “ي” edatının nidâyı pekiştirmek ve vurgulu hale getirmek için kullanıldığını belirtmektedirler. Dolayısıyla “يا رجل” ile “يا ايها الرجل” ifadeleri arasında fark vardır. İkincisinde hem “ي” hem de sonrasında gelen “الرجل” kelimesi münâdâ/mavsuf olması hasebiyle tekrar konumundadır. Tekrar ise, cümlede pekiştirici olarak bulunmaktadır³². Nitekim Râzî de, (ö. 606/1209) “Hem “يا رجل” hem de “يا ايها الرجل” ifadeleri nidâyâ delalet etmektedir. Ancak ikincisi nidâyâ işaret ettiği gibi nidâ edilene hitabın önemli olduğunu da ifade etmektedir.”³³ sözleriyle bu yaklaşımı desteklemektedir. Kur’ân’ın nidâ ile beraber “ي” edatını tercih etmesinin nedeni, “ي”deki kapalılıktan, açıklığa doğru tedrici bir ilerlemenin varlığıdır³⁴. Zira “يا ايها” derken seslenilenin bilinmezliği söz konusu iken, hemen akabinde zikredilen isim, bu kapalılığı açıklığa kavuşturmaktadır. Bu ifade tarzının da, mübalağa sanatına ve pekiştirme olgusuna uygun bir kullanım olduğu belirtilmektedir³⁵. Âlimlerin çoğunluğu, “ي” edatına bitişik olan “ها” harfinin ise, uyarı için olduğunu ileri sürmektedirler. Sîbeveyh’e (ö.180/796) göre ise, nidâyı pekiştirmek içindir. Çünkü cümlede fazlalıktır ve dolayısıyla tekrardır, tekrar da, tekid ifade etmektedir. Nitekim bazı âlimler, tekrarların cümlede vurgu için kullanıldığını söylemektedirler. Zemahşerî de, (ö. 538/1144) “يا” edatının “ايها” ile birlikte kullanımının temelinde anlamı pekiştirme tarzları ve mübalağa sanatının olduğunu “Çünkü Yüce Allah, kullarına emirlerini, yasaklarını, öğütlerini, vaatlerini, tehditlerini, geçmiş toplumların durumlarını vs. nidâ etti. Bütün bunlar yapılan nidânın vurgulu ve edebi üslupların en mükemmeliyle yapılmasını gerektirmektedir”³⁶ sözleriyle desteklemektedir.

1.2. Kur’ân’da Hemze Nidâ Edatı

Kur’ân’da sadece “يا” edatının kullanıldığı görüşü baskın ise de, Ferrâ (ö.207/822) başta olmak üzere bazı âlimler, farklı okuma biçimlerinden hareketle, Kur’ân’da, nidâ edatlarından hemzenin de kullanıldığını iddia etmektedirler. “أمن هو قانت” âyetinde geçen “أمن” kelimesi, hem tahfifli (أمن) hem de şeddeli (أمن) olarak okunmaktadır³⁷. Ferrâ, tahfifli okuyuşta hemzenin nidâ

³² Fethî, s. 194..

³³ Râzî, Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Tahran ts., XXV, 189.

³⁴ Sîbeveyh, I, 326; Zemahşerî, Cârullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, Beyrut ts., I, 44; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf, *el-Bahru'l-Muhîr*, tah: Âdil Ahmet el-Mevcûd ve arkd., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, I, 231; Suyûtî, *İkân*, II, 897.

³⁵ Suyûtî, *İkân*, II, 897.

³⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 44.

³⁷ İbn Cezerî, Muhammed b. Ali b. Yûsuf, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, Tah: Ali Muhammed Dabbağ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts., II, 362; el-Hatîb Abdullatîf, *Mu'cemu'l-Kirâat*, Dâru Sa'du'd-Dîn, Dimesşk 2000, VIII, 141-142.

için olduğunu “Âyeti bu şekilde okuyanlar şöyle tefsîr ettiler. “يا من هو قانت” bu güzel bir yorumdur. Çünkü Araplar nidâ için ya edatını kullandıkları gibi hemzeyi de kullanırlar. Dolayısıyla hem “يا زيد اقبل” hem de “زيد اقبل” derler. Bunun Arap şiirinde birçok örneği bulunmaktadır.”³⁸ sözleriyle belirtmektedir. Taberî de (ö.310/922) böyle bir ihtimalden bahsetmekte ve tahfilî kırâatın iki şekilde yorumlanabileceğini söylemektedir. Birincisine göre, “أمن” kelimesindeki elif, dua/çağırma manasındadır ve bununla “يا من هو قانت أثناء الليل / Ey geceleyin secde ederek ibadet eden” anlamı kastedilir. Burada hemzenin nidâ için kullanılabilmesine referans olarak da, Ferrâ gibi Arapların “ya” gibi hemzeyi de nidâ edatı olarak kullanmasını göstermektedir. Hemze, nidâ edatı olarak kabul edildiğinde, âyetin manasının şöyle olacağını belirtir Taberî: “(Ey Muhammed!) De ki: Ey Kâfir! Küfürle biraz eğlene dur, çünkü sen, muhakkak cehennem ehline sensin. Ey geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibadet kişi, muhakkak sen de cennet ehline sensin.” İkinci yoruma göre ise, “أمن” kelimesindeki elif istifham içindir.³⁹

Ebû Hayân (ö. 745/1344) ise, Ferrâ'nın görüşüne, kontekste uygun olmadığı gerekçesiyle eleştirel yaklaşmaktadır. O, “أمن” kelimesindeki hemzenin nidâ için olduğu şeklindeki görüşün, metnin öncesi ve sonrası ile alakası olmadığını vurgulamakta ve Ebû Ali'nin (ö. 377/987) de bu yaklaşımı zayıf gördüğünü belirtmektedir.⁴⁰ Ebû Hayyân'ın bu yorumu uzak bulmasının nedeni, onun, nidâ edilen “يا من هو قانت/ibadet eden” ifadesinden, Hz. Peygamberi değil, herhangi birini anlamış olması gösterilmektedir. Oysa burada nidâ edilenin Hz. Peygamber olduğu belirtilmektedir. Böylece mana da şöyle şekillenmektedir: “Ey geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibadet eden, ahiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen! De ki: hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”⁴¹ İbn Hişâm (ö. 761/1360)da, hemzenin, hem istifhama hem de nidâyâ muhtemel

³⁸⁾ Ferrâ, Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Me'ânî'l-Kur'ân*, Tah: Ahmed Yûsuf Necati, Muhammed Ali en-Neccâr, İntişârâtü Nasır Hüsrev, Tahran ts., II, 416.

³⁹⁾ Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, tah: Ahmet Abdurrâzık el-Bekrî ve ark., Dâru's-Selâm, Kahire 2005, IX, 7056. Aynı bilgiler için bkz., Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail, *İ'râbu'l-Kur'ân*, tah: Züheyr Gazi Zâhid, Beyrut 1988, IV, 5; Beğavî, Hüseyin b. Mesud, *Me'âlimu'r-Tenzîl*, tah: Hâlit el-Akk-Mervan Suvâr, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1987, IV, 73; Mekki, *Müşkilu'l-Râbi'l-Kur'ân*, tah: Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1405, II, 630; Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, tah: Ahmed Abdulalim el-Berdûnî, Dâru'ş-Şu'ab, Kahire 1372, XV, 238; Ukberî, II, 214; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ts., IV, 453; el-Cevzî, Abdurrahman b. Ali, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi'r-Tefsîr*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1404, VII, 166; Âlûsî, Mahmud Ebu'l-Fadl, *Râhu'l-Me'ânî*, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut ts., XXIII, 246; Zerkeşî, IV, 445; Suyûtî, *İkân*, I, 464; Bakûlî, Ali b. Hüseyin, *İ'râbu'l-Kur'ân ve İletü'l-Kirâat*, tah: Abdulkadir Abdurrahman es-Sa'dî, Dâru Ammâr, Amman, 2001, II, 271.

⁴⁰⁾ Ebû Hayyân, VII, 402.

⁴¹⁾ İbrahim, H., s. 16.

olduğunu, ancak, Kur'ân'da "يا"dan başka nidâ edatının olmaması, istifham yorumunu olumsuzladığını söylemektedir⁴².

Bu bilgilerden hareketle şöyle bir değerlendirme yapılabilir. Tahfifli okumada, hemzenin sadece nidâyaya değil, aynı zamanda istifhama da muhtemel olması; baskın görüşün "أمن" kelimesindeki hemzenin istifham için kullanıldığı yönünde olması ve Kur'ân'da tartışmasız "يا" harfinin dışında nidâ edatının yer almaması gibi olgulardan hareketle, Kur'ân'da nidâ edatı olarak sadece ya harfinin kullanıldığı söylenebilir.

2. Kur'ân'da Nidâ Edatının Hazfî

Me'ânî ilminin önemli konularından biri olan hazif, söylenilmesi gerekli olmayan sözün, cümlede zikredilmemesidir⁴³. Hazfın tayinine ilişkin belirlenmiş bir kural ve kaide olmadığı için tamamen zevk-i selime havale edilmiştir⁴⁴. Bir başka ifadeyle dile hâkimiyetin yanında, fıtrî bedîi isti'dâda da çok iş düşmektedir⁴⁵. Cürcânî (ö. 471/1078), hazfe konu olan kelimenin veya cümlenin zikredilmemesinin, onu zikretmekten daha anlamlı ve bazı şeyler karşısında susmanın, onu söylemekten daha önemli ve etkileyici olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla hazifte, açık seçik bir anlatıma nazaran, daha mükemmel bir beyan gerçekleşmektedir⁴⁶. Bunun yanında hazifte, sunulacak konunun önemine dikkat çekmek, onun büyüklüğünü, önemini ortaya koymak gibi amaçlar bulunmaktadır⁴⁷. Bu gayelerin her birine dair Kur'ân'da pek çok örnek bulunmaktadır. Bunlardan biri de (يا) nidâ edatının, Kur'ân'da yaygın olarak cümlede yer almasına rağmen, bazı âyetlerde hazfedilmesidir.

Âlimler, bazı âyetlerde edatın hazfedildiği hususunda ortak düşünürken, bazı âyetlerde, gerek farklı okuma biçimlerine ve gerekse farklı dilsel değerlendirmelere bağlı olarak farklı görüşler ileri sürmektedirler. "يوسف أعرض عن هذا" âyetinde (يا) edatının hazfedildiği, aslında "يا يوسف" / *Ey Yusuf!* şeklinde olduğu hususunda âlimler arasında görüş birliği vardır⁴⁸. Burada (يا) edatının hazfedilmesi, bazılarına göre tahfif için⁴⁹, bazılarına göre, Yusuf (as)'ın, nidâ edene (kadının kocasına) çok yakın olması⁵⁰; bazılarına göre de, cümle, (يا) edatına delalet ettiği için hazfedilmiştir⁵¹. Zemaşerî ise bu

⁴²) İbn Hişâm, *Muğnî*, s. 18.

⁴³) El-Hamevî, Ebûbekir Ali b. Abdullah, *Hızânetü'l-Edeb*, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrut 1987, II, 75, 448; Kazvinî, s. 177.

⁴⁴) Hacımuftüoğlu, Nasrullah, *İ'câz ve Belâgat Deyimleri*, Ekev yay., Erzurum, 2001, s. 63.

⁴⁵) Kılıç, Sadık, *Kur'ân Dildeki Sonsuz Mucize*, Gelenek, İstanbul 2003, s. 136.

⁴⁶) Cürcânî, Abdulkahir b. Abdurrahman, *Delâilü'l-İ'câz*, tah: Muhammed et-Tancî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1995, s. 121.

⁴⁷) Kılıç, s. 137.

⁴⁸) Bkz., Taberî, VI, 4518; Nehhâs, II, 325; Ukberî, II, 52; Kurtubî, IX, 175; Se'âlebî, Abdurrahman b. Muhammed, *el-Cevâhiru'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-A'lemiyu, Beyrut ts., II, 234; Vâhidî, Ali b. Ahmed, *el-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, tah: Safvân Adnân Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1405, I, 544; Beğavî, II, 422; Şevkânî, III, 19.

⁴⁹) Zerkeşî, III, 106; Suyûtî, *İtkân*, II, 819.

⁵⁰) Fethî, s. 167.

⁵¹) Taberî, I, 535.

hazif için şöyle bir yorum getirmektedir: “Burada nidâ harfi hafzedilmiştir. Çünkü münâdâ, sözdeki derinliğe/inceliğe oldukça yakındır. Burada nidâ ile nidâ edilen arasında bir yakınlaşma/samimiyet söz konusudur ve nidâyâ muhatap olana karşı bir taltif vardır.”⁵² Yine A'râf 149. âyette geçen “قال ابن ام” âyetinde “ام” kelimesi hem esre hem de fetha ile okunmaktadır⁵³. Fetha okuyuşta, “ابن ام” kelimesinin kullanımı çok yaygın olduğu için خمسة عشر gibi, tek bir isim olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla burada nidâ hafzedilerek “ابن ام” kelimesi tek isim olarak alınmıştır. Esre okuyuşa göre ise, kelimenin aslı يا بن امي şeklindedir. Kelime, iyelik zamirine izafe edilmiştir. (يا) nidâ edatının hafzedildiği gibi, “ام” kelimesinden de, esrenin delaleti sebebiyle, ya harfi hafzedilmiştir⁵⁴. Bu örneklerin yanında Kur'ân'da benzer pek çok hazif örneği bulunmaktadır⁵⁵.

Bazı âyetlerde ise, nidâ edatının varlığı veya metinden düşürülmesi, filolojik değerlendirmelerin farklılığına göre değişmektedir. Örneğin “تم انتم هولاء تقتلون”⁵⁶ âyetinde geçen “هولاء” kelimesi ile ilgili olarak, bazı âlimler, bunun aslında “يا هولاء” şeklinde olduğunu, lafızdan nidâ edatının düşürüldüğünü ve “هولاء” kelimesinin münâdâ olduğunu; bazı alimler de, “هولاء” kelimesinin münâdâ değil, “الذين” anlamında ism-i mevsûl olduğunu ileri sürmektedirler⁵⁷. Ancak “هولاء” kelimesinden önce “يا” edatının hafzedilmesini Sîbeveyh, hata olarak görmektedir. Çünkü ona göre “هولاء” kelimesi mübhemdir. Mübhemle birlikte nidâ edatının hafzedilmesi ise caiz değildir⁵⁸. Ebû Hayyân ise, Basra ekolünün ortak görüşü olarak sunduğu bu yaklaşımı, Ferrâ'nın caiz gördüğünü belirtmekte ve şöyle demektedir: “Ferrâ'nın yaklaşımına göre “انتم” mübteda, “هولاء” ise haberdir. Nidâ ise, mübteda ile haber arasına girmiştir. Nidâ ile bu ikisinin arasını ayırmak caizdir.”⁵⁹ Böylece nidâ edatının takdirine göre âyetin anlamı “Ey Yahudi topluluğu! Birbirinizin kanını dökmemeye, birbirinizi yurtlarından

⁵² Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 252. Ayrıca bkz., Beydâvî, Abdullah b. Ömer, *Tefsîru'l-Beydâvî*, tah: Abdulkadir el-Arafât el-A'shâ, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996, III, 284.

⁵³ İbn Mücâhid, Ebûbekir, *Kitâbü's-Seb'a*, Tah: Şevkî Dayf, Dâru'l-Meârif, Kahire ts., s. 295.

⁵⁴ Ferrâ, I, 394; Zeccâc, Ebû İshak İbrahim b. Serî, *Me'âni'l-Kur'ân ve l'râbuhû*, tah.: Abdulcelîl Abduh Şelebî, Beyrut 1988, II, 378; İbn Enbârî, Abdurrahman, *el-Beyân fi Ğaribi l'râbi'l-Kur'ân*, tah: Berekât Yusuf Hebbûd, Dâru'l-Erkam, Beyrut ts., I, 317.

⁵⁵ Âl-i İmran/26. قال اللهم (يا) مالك الملك Yusuf/ 101. فاطر السموات والارض. (يا ve Zümer 46. فاطر (يا) فاطر ayetleri, nidâ edatının, beyân ve tekid maksadıyla, hafzedildiği ayetlerdir. Bkz., Nehhâs, I, 365; II, 345; IV, 15; Enbârî, I, 176; vd. Yine (أيها) kelimesinin geçtiği, Nisâ, 4/133; Yusuf, 12/46, 70; Hicr, 15/57; Nur, 24/31; Yasin, 36/59; Zariyat, 51/31; Rahman, 55/31 ayetlerinde de ittifakla (يا) edatının hafzedildiği belirtilmektedir. Bkz., Vâhidî, I, 548; Şevkânî, III, 31; vd.

⁵⁶ Bakara, 2/85. Âl-i İmran, 3/66, 119; Nisâ, 4/109; Muhammed, 47/38 ayetlerde de durum aynıdır. Bkz., Mekki, I, 172, 208; Beydâvî, II, 49; V, 197; Ukberî, I, 147, 193.

⁵⁷ Taberî, III, 1824; Zeccâc, I, 167; Nehhâs, I, 243; Se'âlebî, I, 84; Mekki, I, 102.

⁵⁸ Sîbeveyh, I, 325.

⁵⁹ Ebû Hayyân, I, 458.

çıkarmamaya... söz verdikten sonra bunların tersini yapmaya başladınız.”⁶⁰ şeklinde olur⁶¹.

“طه” ve “يس” kelimelerinde de (يا) edatının hazfedildiği ileri sürülmektedir. Aslında tercih edilen görüş, bunların hecâ harfi olmasıdır. Ancak birçok Tefsîr kaynağında, bu harflerin münâdâ olduğu bilgileri de yer almaktadır. Nitekim طه kelimesinin başında يا طه şeklinde gizli bir ya edatının olduğu, onun da يا رجل ما انزلنا “يا انساني” anlamına geldiği belirtilmektedir⁶². Buradaki “رجل” kelimesi ile Hz. Peygamber kastedilmektedir. “يا انسان” kelimesi ile ilgili olarak ise, Ahfeş, (ö.211/826) “يس” kelimesinin “يا انسان” anlamında kullanıldığını, bununla da Hz. Peygamberin kastedildiğini, çünkü akabinde “يا انساني” ifadesinin bunu desteklediğini söylemektedir⁶³. Zemaşerî, İbn Abbas’tan (ö.68/689) naklen “يس” kelimesini, “يا انسان” anlamında Tay lehçesinin kullandığını belirtmekte ve şöyle demektedir. “Eğer bu yaklaşım doğru ise, bunun açılımı “يا انيسين” şeklindedir. Onların (Tay) lehçesinde, nidânın kısaltılarak bu şekilde kullanımı yaygındır. Tıpkı “يا انيسين” kelimesini “يا انسان” şeklinde kısalttıkları gibi.”⁶⁴ Ebû Hayyân da, “يس” kelimesindeki “يا” harfinin nidâ harfini; sin harfinin ise, “انسان” kelimesini karşıladığını belirtmektedir⁶⁵.

Bazı âyetlerde de, nidâ edatının varlığı veya hafzi okumalara göre değerlendirilmektedir. Fâtîha suresinde “رب العالمين” ile “ربك يوم الدين” cümlelerinde yer alan “رب” ve “مالك” kelimeleri hem esre ile hem de fetha ile okunmaktadır⁶⁶. Fethalı okuyuşta, kendilerinden önce ya nidâ edatının hazfedildiği ileri sürülmektedir. “رب” kelimesinin mansûb okunuşunu Kisâf (189/805), kelimenin hal olmasına bağlamaktadır. Ebû İshak (ö.127/745) ise, gizli bir nidâ edatından dolayı mansûb olabileceğini söylerken; bazı dilciler bu görüşe, iki ayrı cümle ortaya çıkacağı gerekçesiyle karşı çıkmaktadır. Onlara göre kelimenin mansûb oluşu medh olmasındandır⁶⁷. “مالك” kelimesinin nasb okunuşu ile ilgili olarak ise Ahfeş ve Nehhâs, (ö.338/949) bunun

⁶⁰) Taberî, I, 535.

⁶¹) Nidâ edatının hazfedildiğine dair tartışmalı ayetlerden biri “ان ادوا الي عباد الله” diğeri de إنما يريد الله (عباد) ليدهب عنكم الرجس أهل البيت (عباد) ikinci ayette “عباد الله” ifadelerinin mansûb olmasını, bazı alimler münâdâ ile açıklamaktadırlar. Diğer ve kuvvetli görüş ise (عباد الله) kelimesinin nesneden; (أهل البيت) ifadesinin de medh veya ihtisastan dolayı mansub olmasıdır. bkz., Zeccâc, IV, 226, 425; Nehhâs, III, 128, 314-315; Enbârî, II, 223, 299; Zemaşerî, Keşşâf, III, 236, 431; Ebû Hayyân, VII, 224; VIII, 35; Neseî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, Medârikü’l-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl, Kahraman Yay., İstanbul 1405/1984, III, 305; Ebu’s-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, İrşâdu’l-Akli’s-Selîm ilâ Mezâya’l-Kur’âni’l-Kerîm, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut ts., VII, 103.

⁶²) Ferrâ, II, 174; Ahfeş, Sa’îd b. Mes’ad el-Belhî, Me’ânî’l-Kur’ân, Tah: Abdülemir Muhammed Emin el-Verd, Âlemü’l-Kütüb, Beyrut 1985, II, 628; Bâkûlî, II, 85.

⁶³) Ahfeş, II, 666. Ayrıca bkz., Ferrâ, II, 371.

⁶⁴) Zemaşerî, Keşşâf, III, 279.

⁶⁵) Ebû Hayyân, VII, 310.

⁶⁶) Taberî, I, 142; Hatîb, I, 6, 10.

⁶⁷) Bkz., Nehhâs, I, 171. Ayrıca bkz., Enbârî, I, 42.

nidâdan veya medhten dolayı olduğunu belirtmektedirler⁶⁸. Taberî ve İbn Hâleveyh, (ö.370/980) nasb kırâatını sadece nidâ ile gerekçelendirerek, kelimenin mansûb oluşunu münâdâ ile açıklamakta ve aslında bu ifadenin “يَا مَالِكُ يَوْمَ الدِّينِ” şeklinde olduğunu söylemektedirler⁶⁹. En'âm 23'de “وَاللّٰهُ رَبُّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ” âyetinde geçen “ربنا” kelimesi, hem esre ile hem de fetha ile okunmaktadır⁷⁰. Esreli okuyuşa göre kelime lafzullahın sıfatı konumundadır. Fethalı okuyuşa göre ise, kelime lafızdan düşürülmüş bir nidânın münâdâsıdır. Buna göre âyetin takdiri, “وَاللّٰهُ يَا رَبُّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ” şeklindedir. “مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ” âyeti yeminin cevabı, “ربنا” ise yeminle cevap arasına girmiş itirâzî cümledir⁷¹. Nehhâs, dilsel referansı nidâ olan “يَا رَبُّنَا” şeklindeki nasb kırâatının, Allah'a yalvarma ve boyun eğme anlamları taşıdığı için güzel bir kıraat olduğunu belirtmekte ve bu kırâatı tercih etmektedir⁷². Yine En'âm 74'de “وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَسْرَ” âyetinde geçen “أسر” kelimesi, hem fetha ile hem de zamme ile okunmaktadır⁷³. Fethalı okuyuşa göre, “لأبيه” kelimesinden bedeldir veya atf-ı beyandır. Ötreli okuyuşa göre ise, müfred münâdâ konumundadır ve takdiri ise “يَا أَسْرَ” şeklindedir⁷⁴. Ferrâ, bu kıraatın ve bu kırâatın dayanağı için getirilen nidâ yorumunun güzel olduğunu belirtmektedir⁷⁵. Ebû Hayyân da, “أسر” kelimesinin nidâdan dolayı ötre okunduğunu ve özel isim olduğunu söylemektedir. Dilsel referansların yanında Ebû Hayyân, bu okuyuşun nidâyâ dayandığını Übeyy b. Ka'b'ın (ö. 19/640) mushafındaki “يَا أَسْرَ” ifadesiyle de temellendirmektedir⁷⁶. Râzî de, “أسر/Ey Azer!” ifadesinin sertlik ve kabalık içermesinden hareketle, bazılarının, Azer'in Hz. İbrahim'in babası olmadığını iddia ettiğini ve argüman olarak ötreli okuyuşu ileri sürdüklerini belirtmektedir. Çünkü ötreli okuyuşa göre “أسر” kelimesi “أسر/Ey Azer!” şeklinde münâdâdır ve babaya, bu şekilde ismi ile nidâ etmek, en büyük kabalıktır⁷⁷.

Bu âyetlerde nidâ edatının olup olmaması, farklı dilsel değerlendirmeler ile farklı okuma biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Müfessirler, hem farklı dilsel yaklaşımlara göre hem de farklı kırâatlara bağlı olarak âyetleri anlamlandırmış ve yorumlamışlardır. Bazıları salt bilgiler sunarken bazıları da bir takım gerekçelerle tercihte bulunmuşlardır.

⁶⁸ Ahfeş, I, 160; Nehhâs, I, 172.

⁶⁹ Taberî, I, 142; İbn Hâleveyh, Hüseyin b. Ahmed, *Kitâbu İ'râbi Selâsine Süreten mine'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire 1941, s. 23.

⁷⁰ İbn Cezerî, II, 257.

⁷¹ Bkz., Ferrâ, I, 330; Ahfeş, 483; Zeccâc, II, 236; Enbârî, I, 269; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 8; Bâkûlî, I, 428-429; Ebû Hayyân, IV, 100.

⁷² Nehhâs, II, 61.

⁷³ Ahfeş, II, 493; Zeccâc, II, 265; Enbârî, I, 277; İbn Cezerî, II, 259.

⁷⁴ Ahfeş, II, 493; Zeccâc, II, 265; Enbârî, I, 277; Mekkî, I, 258; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 23; Bâkûlî, I, 439; Beydâvî, II, 422; Ukberî, I, 248;

⁷⁵ Ferrâ, I, 340.

⁷⁶ Ebû Hayyân, IV, 169.

⁷⁷ Râzî, *Mefâtiḥ*, XII, 39.

3. Kur'an'da Münâdânın Hazfî

Kur'an'da, nidâ edatının hazfedilmesi caiz görüldüğü gibi münâdânın da hazfedilmesi caiz görülmektedir. Kaynaklar münâdânın, "يا" edatı ile birlikte kullanılan ve temenni ifade eden "يا ليت"⁷⁸ ile acı çekme ve hasret ifade eden "ويل"⁷⁹ edatlarında⁸⁰ gerçekleştiğini ileri sürmektedirler. Münâdânın hazfedildiği bu tür cümlelerde nidâ, asıl anlamının dışına çıkmakta, dikkat çekme, acı çekme, pişmanlık vs. gibi mecâzî anlam kazanmaktadır. İbn Hâleveyh, bu edatların bizzat kendisini münâdâ kabul etmekte ve normalde akıllı varlıklara yapılan nidânın, bu edatlara yapılmasının nedenini de şöyle açıklamaktadır: "Araplar, şaşkınlık ve herhangi bir işin önemini vurgulamak için bu tür nidâyı yoğun olarak kullanmaktadırlar. Çünkü bu daha belğidir."⁸¹ Âlûsî (ö. 1270/1853) ise, "يا ليتني كنت" ifadelerinde münâdânın hazfedildiğini belirtmektedir⁸². Örneğin "يا ليتني كنت معهم فافوز فوزا عظيما/Keşke onlarla beraber olsaydım da bende büyük bir başarı kazansaydım." âyetinde münâdânın, hazfedilen "يا قوم" olduğu belirtilmektedir. Buna göre âyetin anlamı "Ey kavimim! Keşke onlarla beraber olsaydım da bende büyük bir başarı kazansaydım." şeklinde olmaktadır⁸³. Ebû Ali, âyetteki يا edatının nidâ değil, tenbîh edatı olduğunu, dolayısıyla cümlede hazfedilmiş bir münâdânın olmadığını iddia etmektedir⁸⁴. "ويل" edatının geçtiği, "يا ويلنا من بعثنا من مرقتنا", "يا ويلنا من بعثنا من مرقتنا" zaman "eyvah eyvah! Bizi kabrimizden çıkarıp kim diriltti" diyecekler." (Yasin, 36/52) âyetinde münâdânın hazfedildiği ileri sürülmektedir. Sanki onlar, diğer bir grup için "يا ويلنا/Ey filanlar! Eyvah eyvah bizi kabrimizden çıkarıp kim diriltti." derler⁸⁵. Verilen örneklerde görüldüğü gibi, muhatabı lafızdan kaldırılan nidâ edatları, asıl anlamları olan muhatabı çağırılmayı değil, ya bir hasreti, ya bir temenniye ya da bir şaşkınlığı ifade etmektedir⁸⁶.

Kaynaklar, Kur'an'da bir yerde de, farklı okumaya bağlı olarak münâdânın düşürüldüğünü ileri sürmektedirler. Neml 25. âyette geçen "الا يسجدوا" kelimesindeki "الا" edatı hem tahfilfi hem de şeddeli okunmaktadır. Şeddeli kırâata göre, edat "لنلا" şeklindedir ve "secde etmesinler diye alıkoymuş" anlamındadır. Ya da bir önceki "وزين" âyetinde geçen "اعمال" kelimesinden bedeldir ki, o zaman da anlam "...

⁷⁸ Söz konusu kelime Kur'an'da, üç yerde يا ليت (Kasas, 28/79; Yasin, 36/26; Zuhruf, 43/38) ; iki yerde يا ليتنا (En'am, 6/27; Ahzâb, 33/66) ; sekiz yerde يا ليتني (Nisâ, 4/73; Kehf, 18/42; Meryem, 19/23; Furkan, 25/27, 28; Hakka, 69/25; Nebe, 78/40; Fecr, 89/24) ; bir yerde de يا ليتها (Hakka, 69/27) formunda geçmektedir.

⁷⁹ Bu kelime ise Kur'an'da üç yerde يا ويلتي (Mâide, 5/31; Hüd, 11/72; Furkan, 25/28) ; bir yerde يا ويلتنا (Kehf, 18/49) ; altı yerde يا ويلنا (Enbiyâ, 21/14, 46, 97; Yasin, 36/52; Saffât, 37/20; Kalem, 68/31) şeklinde geçmektedir.

⁸⁰ Edatların anlamları için bkz., Zerkeşî, IV, 444; Suyûtî, *İkân*, I, 555, 573-574.

⁸¹ İbn Hâleveyh, s. 84.

⁸² Âlûsî, XII, 203.

⁸³ Enbârî, I, 224; Beydâvî, II, 217; Ukberî, I, 186-187; Âlûsî, V, 81.

⁸⁴ Ebû Hayyân, III, 303. Diğer örnekler için bkz., Şevkânî, IV, 72; Ukberî, II, 162; Âlûsî, VII, 128; XIX, 12; Ebu's-Suûd, VI, 214.

⁸⁵ Mekkî, II, 606.

⁸⁶ Bkz., Zerkeşî, IV, 444; Suyûtî, *İkân*, I, 555, 573-574; II, 896.

Allaha secde etmezler” şeklinde olmaktadır⁸⁷. Tahfifli kırâata göre “لا” tenbîh, “يا” ise nidâ edatıdır. Buna göre âyetin takdiri “لا يا هؤلاء اسجدوا” şeklinde olmaktadır. Bu kırâata ve münâdânın hazfine göre anlam “Ey Kavmim! Göklerde ve yerde gizleneni açığa çıkaran, gizlediğinizi ve açıkladığınızı bilen Allah’a secde ediniz” şekline dönüşmektedir⁸⁸. Taberî de, burada nidâ edatı ile yetinildiği için münâdânın hafzedildiğini ve bu tür kullanımın Araplarda yaygın olduğunu örnekleriyle sunmaktadır⁸⁹. Bu âyette nidânın tekid ifade ettiği belirtilmektedir⁹⁰. يا edatının sadece tenbîh için olduğunu iddia edenlere göre ise âyette münâdâ yoktur⁹¹.

4. Kur'ân'da Nidâ Kategorileri ve Retorik Vurgular

Yukarda da belirtildiği gibi nidâ, ilahi öğretileri ve sorumlulukları muhataplarına aktarmada, Kur'ân'ın en önemli ve en etkileyici üsluplarından/hitap tarzlarından biridir. Bu bağlamda ilahi çağrılarının bir kısmı, ister övmek gibi olumlu olsun, ister yermek gibi olumsuz olsun, seslenilenin öneminin büyüklüğüne vurgu yapmaktadır. Bu nedenle Kur'ânda kullanılan nidâlar, hem nitelik bakımından (akıllı ve akıllı olmayan varlıklara nidâ gibi) hem de nicelik bakımından (isimlere, gruplara, milletlere yapılan nidâ gibi) çeşitlilik arz etmektedirler. Kur'ân'da kullanılan ve temelde akıllı varlıklara veya akıllı olmayan varlıklara nidâ olmak üzere iki kategori olan bu nidâ türlerini ve her kategorinin altına giren alt birimleri, örneklerle ele almaya çalışalım.

4.1. Akıllı Olmayan Varlıklara Yapılan Nidâ

Bu kategori altında Allah, somut, soyut ve canlı olmak üzere aç ayrı varlığa nidâda bulunmaktadır. Genel itibarıyla bu hitap tarzında, cansız veya akıl nimetinden yoksun varlıklar, akıl sahipleri gibi değerlendirilmekte ve Allah'a itaatkâr oldukları, kanunlarına boyun eğdikleri canlı bir şekilde tasvir edilmektedir.

Seslenilen somut varlıklar yer, gök, ateş ve dağdır. “وقيل يا أرض ابلعي مائك ويا سماء اقلعي / (Kafirler boğulduktan sonra) “Ey yer suyunu yut! Ve ey gök (suyunu) tut” denildi.” âyetinde, yer ve gök cansız ve şuursuz varlıklardır ve kendilerine akıl sahipleri gibi nidâda bulunulmuş, emir verilmiştir. Kurtubî, böyle bir hitabın/nidânın mecaz olduğunu söylemektedir⁹². Çünkü cansız nesnelere emretmek, onları sorumlu tutmak caiz değildir⁹³. Zemaşerî ve Râzî'nin ifadeleriyle, burada asıl maksat şudur. Emir kipinin bu büyük ve muazzam varlıklara yöneltilmesi ve iyiyi kötüyü tefrik edebilme

⁸⁷ Taberî, VIII, 6281; Zeccâc, IV, 115-116; Enbârî, II, 183-184; Ebû Hayyân, VII, 66; Beydâvî, IV, 264; Kurtubî, XIII, 185; İbn Kesîr, İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Fîkr, Beyrut 1401, III, 362; Mekki, II, 533.

⁸⁸ Ferrâ, II, 290; Ahfeş, II, 649; Enbârî, II, 184; Ebû Hayyân, VII, 66; Kurtubî, XIII, 186; Mekki, II, 533.

⁸⁹ Bkz., Taberî, VIII, 6280.

⁹⁰ Suyûtî, *İtkân*, II, 896.

⁹¹ Ukberî, II, 173; Zerkeşî, III, 180.

⁹² Kurtubî, IX, 40.

⁹³ Râzî, *Mefâtiḥ*, XVII, 234.

kabiliyetine sahip, akıllı kişiler yerine konulması, Allah'ın kudret ve azametini, yerin, göğün ve içinde bulunan tüm varlıkların, sadece O'nun kanunlarına boyun eğdiğini bir başka tarzda zihinlere kazımak içindir⁹⁴. “ولقد اتينا داود منا فضلا يا جبال اوبي معه والطير / *Andolsun Davud'a tarafımızdan bir üstünlük verdik. 'Ey dağlar ve kuşlar! Onunla beraber tesbih edin' dedik.*” âyetinde de nidâ edilen dağ ve kuş, akıllılar konumunda değerlendirilmiştir⁹⁵. Birçok müfessir, bu hitabın, farklı özelliklere sahip tüm varlıkların Allah'a boyun eğdiğine; onlar üzerindeki tasarrufun kendisine ait olduğuna; Allah'ın rubûbiyyetinin izzet ve şerefine; ulûhiyyetinin ise büyüklüğüne işaret ettiğini söylemektedir⁹⁶. Râzî de âyetle ilgili, “Hz. Davud'a uyma, dağlara ve kuşlara has değildir. Bunlar ait oldukları kategorileri temsil ederler. Bu varlıkların Hz. Davud'a uymaları akıl dışı değildir. Dolayısıyla onlar uyunca, sorumluluk taşıyan varlıkların uymaları elzem hale gelmektedir.”⁹⁷ şeklinde bir değerlendirme yapmaktadır. “قلنا يا نار / *قلنا يا نار*” Kûfî’ye ates! İbrahim için serinlik ve esenlik ol” dedik.” âyetinde ise, Allah ateşe seslenmekte ve maksadın da, ifadeyi daha vurgulu hale getirmek olduğu belirtilmektedir. el-İsfehânî de, bu emrin, “Allah ona “ol” der, o da oluverir.” âyetindeki gibi bir emir olmadığını, çünkü cansız olan ateşe hitap edilemeyeceği için Allah'ın böyle bir şey söylemeden, ateşi serin ve selamet kıldığını söylemektedir⁹⁸.

Allah'ın seslendiği soyut varlıklar ise, hasret/pişmanlık, üzüntü ve müjdedir. “يا العباد / *Allaha karşı* ya حسرتا علي ما فرطت في جنب الله” ile “يا حسرة علي / *Ne yazık ki, şu kullara!*” ile “يا حسرتا علي ما فرطت في جنب الله” âyetlerinde hasret kelimesine seslenilmektedir. Birinci âyetteki nidânın mecâzî olduğu⁹⁹; ikinci âyetekinin ise, yardım isteme (istiğâse) veya ağıt yakma (nüdbe) olduğu ileri sürülmektedir¹⁰⁰. Dolayısıyla birinci âyette nidâ edilen hasretin anlamı “İşte şimdi hasret vaktidir. O halde ey hasret/pişmanlık! Haydi gel tam zamanın” şeklinde kurgulanır¹⁰¹. Hasret aşırı pişmanlık anlamına gelmektedir¹⁰². Zira âyette hasretin nekre oluşu da pişmanlığın aşırılığına işaret etmektedir¹⁰³. İkinci âyetteki hasret ise “یا ندامتي” anlamında Allah'a bir yakarış ya da yaptığı hatalardan dolayı acınmadır¹⁰⁴. Zekreşî'nin nakline göre İbn Hâleveyh, Kur'ân'da en zor meselenin bu olduğunu, çünkü hasrete değil, insanlara nidâ edilebileceğini, ancak bunun faydasının uyarma, anlamının da, taaccub olduğunu belirtmektedir¹⁰⁵. Râzî'ye göre, Allah'ın bu sözü mecâzî olarak söylemesi, olayın

⁹⁴ Râzî, *Mefâtiḥ*, XVII, 234; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 217.

⁹⁵ Zerkeşî, II, 407.

⁹⁶ Bkz., Ebû Hayyân, VII, 252; Ebû's-Suûd, VII, 124; Neseî, III, 321.

⁹⁷ Râzî, *Mefâtiḥ*, XXV, 245.

⁹⁸ Râzî, *Mefâtiḥ*, XXII, 188.

⁹⁹ Beydâvî, IV, 232;

¹⁰⁰ Ferrâ, II, 421; Taberî, IX, 7089.

¹⁰¹ Ebû Hayyân, VII, 318.

¹⁰² Zerkeşî, III, 353

¹⁰³ Mekkî, II, 602; Kurtubî, XV, 22-23.

¹⁰⁴ Ferrâ, II, 421; Kurtubî, VI, 412; İbn Kesîr, IV, 61

¹⁰⁵ Zerkeşî, III, 353.

vahametine vurgu içindir ve burada hakiki anlamın, sözü söyleyenin pişmanlık duyması değil, aksine böyle bir pişmanlığın varlığını haber vermesidir¹⁰⁶. *يا اسقى علي يوسف* / *Ey Yusuf'un üzerindeki gamum!* âyetinde, Hz. Yakup'un diliyle üzüntü kelimesine nidâ edilmektedir. İbn Enbârî (ö. 577/1180), Yakup'un zahirde "اسف" kelimesine seslenip, lafızda olmayan bir şeyi kastetmesinin mecaz olduğunu¹⁰⁷ ve "*Ya Rabbi Yusuf'a karşı olan üzüntümden dolayı bana merhamet et*" şeklinde yardım isteme anlamında kullanıldığını belirtmektedir. Bazı alimler de, nidânın lafızda değil, "*Ey üzüntüm! Gel senin zamanındır*" şeklinde manada gerçekleştiğini söylemektedirler¹⁰⁸. "قال يا بشري هذا غلام" / *(Sucu Yusuf'u görünce) Ey Müjde! İşte bir oğlan, dedi.* âyetinde nidâ edilen "يا بشري" kelimesi ile alakalı farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre, "يا بشري" kelimesi müjde vermek için kullanılan bir ifade olup, Arapların "يا عجباً كذا" / *Hayret sana* deyimleri ile aynıdır. Buna göre tepki vermeyen nesnelere nidâ edilmesi, muhatabın dikkatini çekmek ve anlatılan şeye vurgu yapmaktır¹⁰⁹. Böylece sucu da, Hz. Yusuf'u görünce ya kendini ya da kavmini müjdelemek için böyle bir ifade kullanmıştır. Diğer bir görüşe göre ise, sucu, kavminden adı "*Büşra*" olan birine, Hz. Yusuf'u görünce "*Ey Büşra!*" diye seslenmiştir¹¹⁰.

Nidâya konu olan akılsız, fakat canlı varlıklar ise, kuş ve karıncadır. "قالت نملة يأها" / *Bir karınca 'Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; Süleyman ve ordusu sizi ezmesin' dedi.* âyetinde, karıncaya yapılan nidâ, yine karıncanın diliyle gerçekleşmektedir. Burada, karıncanın, diğer karıncalara bağırarak, onları yuvalarına girmeleri hususunda uyarması, akıl sahibi insanların konuşma tarzına benzetilmektedir¹¹¹. Nitekim temyiz vasfına sahip varlıklara hitap edildiği gibi karıncaya hitap edilmekte, karınca da, insanların emretmesi gibi emretmekte ve diğer karıncalar da bu emre uymaktadırlar. Bu açıdan âyet zahirine hamledilemez, zira bu nidâda bahsi geçen benzetmeden dolayı istiâre-i temsiliye¹¹² söz konusudur¹¹³. Bir diğer yoruma göre ise, Allah'ın, akıllı varlıklar gibi hitapta bulunan karıncada, akıl ve mantık yaratması olanaksız değildir¹¹⁴. Dolayısıyla karıncanın bu şekilde hitapta bulunması, Allah'ın yaratma kudretinin tezahürü olarak değerlendirilmektedir.

¹⁰⁶ Râzî, *Mefâtiḥ*, XXVIII, 6-7.

¹⁰⁷ El-Cevzî, IV, 270.

¹⁰⁸ Kurtubî, IX, 248; Şevkânî, IV, 301; Ebu's-Suûd, IV, 48.

¹⁰⁹ Zerkeşî, III, 353.

¹¹⁰ Bkz., Taberî, VI, 4481 vd.; Râzî, *Mefâtiḥ*, XVIII, 106; Beydâvî, III, 279; Ebu's-Suûd, IV, 261; Şevkânî, III, 13; Âlûsî, XII, 203.

¹¹¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 137; Beydâvî, IV, 262.

¹¹² İstiâre-i Temsiliye, aralarındaki benzerlikten dolayı, esas manası dışında bir manaya kullanılan cümledir.

¹¹³ Şevkânî, IV, 130; Ebû Hayyân, VII, 59; Ebu's-Suûd, VI, 278; Şeyhzâde, *Hâşiye Alâ Tefsîri'l-Kâdi el-Beydâvî*, İstanbul 1283, III, 488.

¹¹⁴ Beydâvî, IV, 262; Ebu's-Suûd, VI, 278.

Bu tür nidâlarla ilgili olarak ortaya konulan yorumlarda ortak bir nokta vardır. O da, bu âyetlerdeki seslenişin, âyetin zahiri ile değerlendirilemeyeceği, mecaza hamledilmesi gereğidir. Gerek Arap edebiyatındaki kullanımlar ve gerekse âyetlerle ilgili müfessirlerin genel yaklaşımı, bu seslenişlerin mecazî; amacının da yerine göre uyarı, mübalağa ve pekiştirme olduğu şeklindedir.

4.2. Akıllı Varlıklara Yapılan Nidâ

Akıl sahiplerine yöneltilen bu nidâlar beş çeşittir. Belli şahıslara yapılan nidâlar, bütün insanlara yapılan nidâlar, milletlere yapılan nidâlar, gruplara yapılan nidâlar ve sayıları belli gruplara yapılan nidâlar. Şimdi bu nidâ türlerini ayrı ayrı ele alalım.

a) Şahıslara Yapılan Nidâlar

Kur'an'da şahıslara yapılan nidâlar, isim ve vasıfla olmak üzere iki şekilde kullanılmaktadır.

aa) İsimlere yapılan nidâlar, genelde önceki peygamberlere, ya doğrudan Allah tarafından; yada ikincil şahıslar tarafından gerçekleşmektedir. İsimle yapılan nidâlarda, mevzu edilen konuya ilgiyi teşvik ve bütün bakışları, dikkati seslenilen şey üzerinde merkezileştirme gibi anlamsal katkıları görmek mümkündür. Örneğin “يا يحيى خذ الكتاب بقوة” âyetinde, onların gayretlerini artırmaya; “يا داود ان جعلناك خليفة في الارض” âyetinde toplum içinde yüklendikleri misyonun ve sorumluluğun önemini vurgulamaya; “يا موسى اقبل ولا تخف” âyetinde ise onların korkularını dindirmeye, gönüllerini rahat tutmaya yöneliktir vurgular vardır.¹¹⁵ Bu bağlamda Kur'an'da, 5 yerde Hz. Adem'e¹¹⁶; 4 yerde Hz. Nuh¹¹⁷, Hz. İbrahim¹¹⁸ ve Hz. İsa'ya¹¹⁹; 3 yerde Hz. Şuayb¹²⁰; 2 yerde Hz. Salih¹²¹, Hz. Lût¹²² ve Hz. Yusuf'a¹²³; 1 yerde Hz. Zekeriya, Hz. Davud, Hz. Yahya, Hz. Hûd ve Hz. Harun'a¹²⁴ seslenilmektedir. Hz. Peygamberden sonra Kur'an'da kendisine en çok nidâ edilen peygamber Hz. Musa'dır. Hz. Musa'ya 25 yerde seslenilmektedir.¹²⁵ Peygamberlerin dışında, Kur'an'da, beş yerde Hz. Meryem'e¹²⁶; bir yerde Firavuna¹²⁷,

¹¹⁵) Buyûmî, II, 157-158.

¹¹⁶) Ayetler için bkz., Bakara, 2/33, 35; A'râf, 7/19; Tâhâ, 20/117, 120.

¹¹⁷) Bkz., Şuara, 26/116; Hûd, 11/32, 46, 48

¹¹⁸) Bkz., Saffât, 37/104; Hûd, 11/76; Meryem, 19/46; Enbiyâ, 21/62.

¹¹⁹) Bkz., Âl-i İmrân, 3/55; Mâide, 5/110, 112, 116.

¹²⁰) Bkz., A'râf, 7/88; Hûd, 11/87, 96.

¹²¹) Bkz., A'râf, 7/77; Hûd, 11/62.

¹²²) Bkz., Hûd, 11/81; Şuara, 26/167.

¹²³) Bkz., Yusuf, 12/29, 46. Her iki yerde de nidâ edatı olan “يا” hazfedilmiştir.

¹²⁴) Bkz., Meryem, 19/7, 12; Hûd, 11/53; Tâhâ, 20/92; Sâd, 38/26.

¹²⁵) Bkz., Bakara, 2/55, 61; Mâide, 5/22, 24; A'râf, 7/115, 134-138, 144; İsrâ, 17/101; Tâhâ, 20/11, 17, 19, 36, 40, 49, 57, 65, 83; Neml, 27/9, 10; Kasas, 28/19, 30, 31, 20; Zuhuf, 43/49.

¹²⁶) Bkz., Âl-i İmrân, 3/ Hûd, 11/46, 48, 42, 43, 45; Meryem, 19/27.

¹²⁷) Bkz., A'râf, 7/104; İsrâ, 17/102;

Sâmiri'ye¹²⁸ ve cehennemın bekçisi olan Mâlik'e¹²⁹; iki yerde de Hâmân'e¹³⁰, İblise¹³¹ ve kim olduğu net olarak bilinmemekle beraber iyi bir mü'min olduğu hususunda ittifak edilen Zu'l-Karneyn'e niâ edilmektedir¹³².

bb) Vasıfla yapılan nidâlar, Hz. Peygambere ismi ile değil de, peygamberlik vasfıyla* yapılan nidâlardır. Bunun Hz. Peygambere ait bir özellik olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü Kur'ân'da, diğer peygamberlere ismi ile seslenilirken, Hz. Peygambere “*nebi, rasûl*” gibi sıfatlarla seslenilmektedir. Âlimler, Hz. Peygambere Kur'ân'da, ismi ile nidâ edilmemesini, ta'zimle, övmekle ve makamının yüceliği ile açıklamaktadırlar¹³³. Bazı alimler, bu hitap tarzının, mü'minlere, Hz. Peygamber ile konuşurken sergilemeleri gereken tavır ve edebi öğretmeyi amaçladığını belirtmektedirler. Konuyu ta'zim ve fazilet bağlamında değerlendiren Zemahşerî ise, şöyle demektedir: “*Allah'ın peygamberler arasında Hz. Peygambere, risalet ve nübüvvet nitelikleriyle seslenmesi, onu tazim etmek, üstün ve fazilet timsali olduğunu bildirmek içindir. İsmının zikredildiği âyetler ise, peygamberliğini insanlara bildiren ve telkin eden âyetlerdir. İsmının sıfatıyla zikredilmesi de tazim içindir. Bu pasajlar, Hz. Peygamberin Allah'ın elçisi olduğunu ve isminin bu sıfatlarla zikredilmesi gerektiğini insanlara bildirir.*”¹³⁴ Âlûsî, Zemahşerî'nin bahsi geçen görüşlerini verdikten sonra, Hz. Peygambere, peygamberlik vasfıyla nidâ edilmesini tazim ile açıklamasını eleştirmekte ve şunları kaydetmektedir: “*Diğer peygamberlere de, kendi kitaplarında birçok benzeri nidâlar yapılmıştır. Kur'ân'da onların isimleri ile çağrılmaları, karışıklığı ve benzerliği önlemek içindir.*”¹³⁵ Ancak Hz. Peygambere vasfıyla seslenilmesinin amacı, genel itibarıyla tazim ile açıklanmaktadır. Bu nidâlar, Kur'ân'da Hz. Peygamber için üç şekilde vaki olmaktadır.

1) Risalet vasfıyla yapılan nidâ. Bu nidâ “*يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ*” ile “*يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ*” âyetlerinde tekil olarak geçmektedir.¹³⁶ “*يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ*”¹³⁷ âyetinde ise, çoğul lafızla geçse de, burada kastedilen Hz. Peygamberdir. Çünkü çoğul lafızla, tek bir kişiye seslenme, Kur'ân'ın hitap tarzlarındandır¹³⁸. Burada “*يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ*” ifadesinin, ümmeti kapsayıp kapsamadığı sorusuna bazı müellifler, Hz. Peygamberin örnek ve uyulması gereken

¹²⁸) Tâhâ, 20/95.

¹²⁹) Zuhuruf, 43/88. Bu ayette “*نادوا*” fiili ile nidâ edatının birlikte zikredilmesinin gerekçesi, cehennemde bekleyen kâfirlerin korkularının şiddetine işaret etmek olarak açıklanmaktadır. (Fethî, s. 188.)

¹³⁰) Kasas, 28/38; Mü'min, 40/36.

¹³¹) Hicr, 15/32; Sâd, 38/75.

¹³²) KeHF, 18/86, 94.

¹³³) Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 225; Beydâvî, IV, 362; Zerkeşî, II, 228; Suyûtî, *İrkân*, II, 745.

¹³⁴) Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 225. Ayrıca bkz., Ebû Hayyân, VII, 206.

¹³⁵) Âlûsî, XXI, 143.

¹³⁶) Mâide, 5/41, 67.

¹³⁷) Mü'minûn, 23/51.

¹³⁸) Zerkeşî, II, 234.

Kur'ân'da Hz. Peygamberin dışında, Yusuf'un kardeşleri, Hz. Yusuf'a "Aziz"¹⁴⁸; Yusuf (as) zindandakilere, "Zindan arkadaşlarım"¹⁴⁹ Hz. Harun, Hz. Musa'ya "Annemin oğlu"¹⁵⁰ ve kavmi Hz. Meryem'e, sülaleye mensubiyet bağımlı ihsas ederek, "Harun'un kız kardeşi"¹⁵¹ şeklinde vasıfla nidâ etmektedirler.

b) Bütün İnsanlara Yapılan Nidâ

Bütün insanlara yapılan nidâ, "ناس-انسان" kelimeleri ve oğulluk vasfı olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir¹⁵².

aa) Bütün insanlara yapılan nidâlarda, itikadi esaslar ön plana çıkarılmakta ve bu nidâlar, Allah'ın emir ve yasaklarına uymanın gerekliliğine vurgu yapmakta ve âyete mübalağa ve tekid bağlamında anlamsal katkı sağlamaktadır¹⁵³. Bu nidâ "يا ايها الناس" şeklinde Kur'ân'da 20 yerde geçmektedir¹⁵⁴. Peki, bu ifade Hz. Peygamberi içine almak mıdır? Çoğunluğa ve sahih olan görüşe göre, kelime umum ifade ettiği için kapsamaktadır. Diğer gruba göre ise, bu mümkün değildir. Hz. Peygamberin, tebliği kendi diliyle ve kendisi dışındaki insanlara ulaştırması bunu imkânsız kılmaktadır. Bir diğer görüşe göre ise, "قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ" âyetinde olduğu gibi "قُلْ" ifadesi ile birlikte geldiğinde, emrin muhatabının Hz. Peygamber olduğu gâyet açık olduğundan, kapsamaz. Aksi takdirde ifade, Peygamberi de içine alır. Yine bu hitabın, kâfirleri ve köleleri içine alıp almadığı da tartışılmakta ve bazılarına göre lafız umumi olduğu için kapsamakta; bazılarına göre de, kâfirler, furûat ile sorumlu olmadıkları; köleler de hukukî olarak efendilerine bağlı oldukları gerekçesiyle bu ifadenin kapsamında yer almamaktadır¹⁵⁵. Bu nidâlar içerisinde "يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى" âyetinde nidânın da kendisine nidâ kastedilenin de umumi olduğu; "يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَوَحْدَةٍ" âyetinde, nidânın umumi, fakat kastedilenin özel olduğu, çünkü bu âyetin kapsamına deli ve çocukların girmediği belirtilmektedir¹⁵⁶. "يا ايها الانسان" şeklinde ise iki yerde geçmekte¹⁵⁷ ve bunlarda da, tekil lafızla çoğunluğa hitap edilmektedir¹⁵⁸. Yine Allah, "يا معشر الجن والناس الم يبتكم رسل منكم يقصون عليكم آياتي" ¹⁵⁹ âyetinde de, cinlerle birlikte bütün insanlara seslenmektedir.

¹⁴⁸) Yusuf, 12/78, 88.

¹⁴⁹) Yusuf, 12/39, 41.

¹⁵⁰) Tâhâ, 20/94.

¹⁵¹) Meryem, 19/28.

¹⁵²) Bunların dışında iki yerde de bütün kulları içine alacak şekilde "يا ايها ey kullarım" diye nidâ edilmektedir. Ayetlere bkz., Zümer, 39/16, 53.

¹⁵³) Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 44.

¹⁵⁴) Bakara, 2/21, 168; Nisâ, 4/1, 170, 174; A'râf, 7/158; Yunus, 10/23, 57, 104, 108; Hac, 22/1, 5, 49, 73; Neml, 27, 16; Lokmân, 31/33; Fâtur, 35/3, 5, 15; Hucurât, 49/13.

¹⁵⁵) Suyûtî, *İkân*, II, 691.

¹⁵⁶) Suyûtî, *İkân*, II, 744.

¹⁵⁷) İnfitâr, 82/6; İnşikâk, 84/6.

¹⁵⁸) Zerkeşî, II, 233.

¹⁵⁹) En'am, 6/130.

bb) Vasıf getirilerek bütün insanlara yapılan nidâ da, oğulluk vasfıyla vaki olmaktadır. Oğulluk vasfıyla yapılan nidâ, ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Adem'e nispetle bütün insanlara "يا بني آدم / Ey Adem oğulları!" şeklinde yapılan nidâdır. Lafızlar farklı olsa da "يا بني آدم" ifadesinin "يا أيها الناس" ifadesi ile aynı olduğu ve nidânın bütün insanlara yapıldığı belirtilmektedir¹⁶⁰. İnsanlığa seslenen bu âyetler, Kur'ân'da beş yerde kullanılmakta ve Hz. Âdem'den hareketle onun neslinin şeytanın hile ve tuzaklarına düşmemeleri ve ondan uzak durmaları¹⁶¹; çirkin yerlerini örten ve temiz elbiseler giyen insan türünü, diğer varlıklardan farklılığını vurgulama¹⁶² şeklinde evrensel mesajlar içermektedir.

c) Milletlere Yapılan Nidâ

Kur'ân'da millet olarak, sadece İsrail oğullarına nidâ edilmiştir. Bunun dışında hiçbir millete doğrudan hitap edilmemiştir. Bunun nedeni olarak bazı müellifler, Allah'ın, İsrail oğullarını, diğer milletlere nazaran daha çok uyarmasını göstermektedirler. Çünkü Allah, babaları Hz. Yakup'un şahsında onlara büyük nimetler verdi. Onlar, bu nimetlere teşekkür etmeleri gerekirken, inatçı ve kibirli tavırlarına yenik düştüler¹⁶³. Suyûtî, (ö.911/1505) Kur'ân'da Yahudilere, "يا بني يعقوب" yerine "يا بني إسرائيل" şeklinde nidâ edilmesinde bazı incelikler olduğunu belirtmekte ve şöyle demektedir: "Onlar Allaha ibadet etmeye çağrıldılar. Nasihat almaları ve içinde buldukları gafletin farkına varmaları için atalarının dinleri kendilerine hatırlatıldı. Dolayısıyla müstemmasında Allah'ı hatırlatacak bir isimle çağrıldılar. Zira İsrail¹⁶⁴ tefsirlerde Allah'a zaife edilmiş bir isimdir."¹⁶⁵ Yine İsrail oğullarına has olan bu nidâ ile ilgili şöyle bir yorum getirilmektedir. Çocukların onur ve şeref duygularını harekete geçirmede, babalarının konumu ve durumunu hatırlatmak en önemli itici güçlerden biridir. Çocuklara bu tarz bir psikoloji ile yaklaşmak, onlara referanslarını ahlâki ilkelerden alan bir karakter ve şahsiyet kazandırması kuvvetle muhtemeldir¹⁶⁶. Allah'ın da, İsrail oğullarına seslendiği pasajlarda bu inceliği hissetmek mümkündür. Nitekim "يا بني إسرائيل" hitabı, Hz. Peygamber döneminde Medine'de bulunan Hz. Yakup'un soyundan gelmiş Yahudileri muhatap almakta ve seslenişlerde ataları olan İsrail oğullarının durumları hatırlatılmaktadır¹⁶⁷. Âlûsî de, İsrail oğullarına bu şekilde nidâ edilmesinin amacını, Allah'ın emir ve yasaklarına kulak vermeleri için tahrir etmek

¹⁶⁰) Âlûsî, VIII, 103; Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996, I, 136.

¹⁶¹) A'râf, 7/27. Diğer ayet için bkz., Yasin, 36/60.

¹⁶²) A'râf, 7/31. Diğer ayet için bkz., A'râf, 7/26.

¹⁶³) Buyûmî, II, 160.

¹⁶⁴) İsrâil'in, Hz. Yakup olduğu hususunda, müfessirler aynı düşünmemektedirler. İsrâil "عبدالله/Allah'ın kulu" anlamına gelmektedir. Çünkü İbranicede "İsrâ" kul; "İl" de Allah anlamına gelmektedir. (bkz., Beydâvî, I, 307; Se'âlebî, I, 55; Beğavî, I, 66; vd.)

¹⁶⁵) Suyûtî, *İkân*, II, 1087.

¹⁶⁶) Buyûmî, *Feth*, II, 160.

¹⁶⁷) Ayetler için bkz., Bakara, 2/40, 47, 122; Mâide, 5/72; Tâhâ, 20/80; Saff, 61/6.

şeklinde açıklamaktadır¹⁶⁸. İsrail oğullarına, 6 yerde “يا بني إسرائيل”¹⁶⁹; bir yerde de “يا أهل الغناتان/دوموس، tövbe etmiş, Yahudi olmuş kimseler”¹⁷⁰ şeklinde nidâ edilmektedir.

d) Gruplara Yapılan Nidâ

Kur'ân'da birçok gruba nidâ edilmektedir. Bunlar arasında ehl-i kitap, inkâr edenler, iman edenler, Medine halkı ve peygamberlerin ait oldukları toplumlar ve ileri gelenleri bulunmaktadır.

aa) Ehl-i Kitap vasfıyla Kur'ân'da, Yahudi ve Hıristiyanlara seslenilmektedir. Müfessirler, nidâ edilen ehl-i kitabın, ister peygamber dönemindekiler olsun ister öncekiler olsun Yahudi ve Hıristiyanlar olduğunu belirtmektedirler. Bu bağlamda Suyûtî, “يا أهل الكتاب” nidâsının, inananları kapsayıp kapsamadığı hususunda farklı yaklaşımlar olduğunu ve lafzın zikredilen kişileri takyit ettiği için kapsamadığı şeklindeki yaklaşımın, doğru bir yaklaşım olduğunu belirtmektedir¹⁷¹. Yahudi ve Hıristiyanlara bu şekilde seslenilmesinin, Hz. Peygamberin davetini sekteye uğratacağını ve insanları hak olan anlayıştan çevireceğini düşündükleri bir takım şüphe ve temelsiz düşüncelere karşı onları uyarma amacı taşıdığı ifade edilmektedir¹⁷². Yine Âl-i İmrân, 64. âyetten hareketle bu nidânın maksadının, ehl-i kitabın sapıklıklarından vazgeçip, İslâm'a girmelerini teşvik etmek olduğu ileri sürülmektedir. Râzî de, bu yaklaşımı destekleyen şu görüşlere yer vermektedir: “Sanki Yüce Allah şöyle demek istemiştir. Ey Muhammed bu konuşma üslubunu bırak, aklı selim ve temiz yaratılışa sahip herkesin, insaflı bir söz olduğuna şahadette bulunacağı bir başka metot ve üsluba geç ve “يا أهل يا أهل الكتاب لم تكفرون بآيات الله” de.”¹⁷³ Bazı müfessirler, “يا أهل الكتاب” âyetindeki seslenişin, Yahudi ve Hıristiyanları kınamak olduğunu söylemektedir¹⁷⁴. Beydâvî'ye (ö. 685/1288) göre de, Al-i İmrân, 98 ve 99. âyetlerde peş peşe gelen “يا أهل الكتاب” çağırısı, ehl-i kitabın özürlerini olumsuzlama ve sapıklıklarını başlarına kakma hususunda mübalağa ifade eder¹⁷⁵. “يا أهل الكتاب لا تغلوا في دينكم” âyetindeki nidâ ile ilgili olarak Ebu's-Suûd (ö. 982/1574), Yahudi ve Hıristiyanların takip ettikleri yolun boş olduğunu ortaya koyduktan sonra Allah'ın, Hz. Peygamberin diliyle, onlara nidâ üslubunu kullanmasının ve hitabı onlara yönlendirmesinin temel amacının, onları buldukları bataklıktan kurtarmadaki aşırı istek olduğunu

¹⁶⁸) Âlûsî, I, 241.

¹⁶⁹) Bakara, 2/40, 47, 122; Mâide, 5/72; Tâhâ, 20/80; Saff, 61/6.

¹⁷⁰) Cuma, 60/6.

¹⁷¹) Suyûtî, *İkân*, II, 692.

¹⁷²) Âl-i İmrân, 3/71; Nisâ, 4/171.

¹⁷³) Râzî, *Mefâtih*, VIII, 85-86; Benzer yaklaşım için bkz., Ebû Hayyân, II, 506.

¹⁷⁴) Bkz., Se'âlebî, I, 292.

¹⁷⁵) Beydâvî II, 71.

belirtmektedir¹⁷⁶. Ehl-i Kitaba, altı tanesi Hz. Peygamberin lisanıyla olmak üzere toplam 12 yerde “يا أهل الكتاب”¹⁷⁷; bir yerde de “أوتوا الكتاب”¹⁷⁸ şeklinde seslenilmektedir.

bb) Kur’ân’da seslenilen diğer grup, inkârcılardır. Bu gruba, Tahrim suresi 7. âyette “يا ايها الذين كفروا لا تعتذروا اليوم” Kafirûn suresi 1. âyette “يا ايها الكافرون” şeklinde sadece iki yerde nidâ edilmektedir. Âyetlerde nidâyâ muhatap olanların, insanlar arasında sadece Allah’ı inkâr edenlerin olduğu belirtilmektedir¹⁷⁹. Buradaki nidânın amacının ise, inkârcıları yermek, aşağılamak ve ihanetlerini ortaya koymak olduğu ifade edilmektedir¹⁸⁰.

cc) Kur’ân’da nidâ edilen diğer grup, belli topluluklardır. Bu topluluklara yapılan nidâ, peygamberlerin, inanan insanların, firavunun ve mü’min cinlerin lisanı ile gerçekleşmektedir. Firavun hariç, diğer nidâların tümünün temelinde, tek olan Allah’a çağrı söz konusudur. Zerkeşî ve Suyûtî, sıkça tekrarlanan bu nidânın, dikkat çekme ve yapılan çağrıyı pekiştirme amacı taşıdığını söylemektedirler¹⁸¹. Müfessirler de, bazı âyetlerde ardı ardına gelen bu nidâların, işin önemine verilen ehemmiyeti ortaya koyduğunu ve cümlelerin içeriğine olumlu veya olumsuz mübalağa kattığını ifade etmektedirler¹⁸². Bu nidâ, “يا قوم” şeklinde 45 yerde peygamberlerin lisanıyla¹⁸³, 2 yerde de Firavunun lisanı ile gerçekleşmektedir¹⁸⁴. 2 yerde de “يا قومنا” şeklinde mü’min cinlerin lisanları ile vaki olmaktadır¹⁸⁵. Bu iki ifadenin dışında bir de Hendek savaşından kaçmak için bahane arayan münafıkların, Ahzâb 13’de “يا اهل يثرب” şeklinde Medine halkına seslenişi vardır.

dd) Kur’ân’da seslenilen gruplardan biri de toplumların ileri gelenleridir. Bu nidâ “يا ايها الملأ” şeklinde 5 yerde geçmektedir¹⁸⁶. Bu insanlara, “يا قوم” şeklinde değil de “يا ايها الملأ” şeklinde nidâ edilmesinin, toplumun en şerefli ve bilgeleri olmalarından dolayıdır¹⁸⁷.

ee) Gruplara yapılan nidânın en önemli ve yaygın olanı, İslam’ın ana ilkelerine iman eden topluluğa iman vasfıyla yapılanıdır. Mekki surelerde, Kur’ân’ın, temel ilkeler

¹⁷⁶) Ebu’s-Suûd, III, 68..

¹⁷⁷) Bkz., Âl-i İmrân, 3/64, 65, 70, 71, 98, 99; Nisâ, 4/ 171; Mâide, 5/15, 19, 59, 68, 77.

¹⁷⁸) Nisâ, 4/47.

¹⁷⁹) Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 238; Ebû Hayyân, VIII, 288.

¹⁸⁰) Zerkeşî, II, 230.

¹⁸¹) Zerkeşî, III, 14; Suyûtî, *İnkân*, II, 849.

¹⁸²) Ebu’s-Suûd, III, 23, 235; Âlûsî, XXIV, 71.

¹⁸³) Bakara, 2/54; Mâide, 5/20, 21; En’am, 6/78, 135; A’râf, 7/59, 61, 65, 67, 73, 79, 93; Yunus, 10/71, 84; Hûd, 11/28, 50, 51, 52, 61, 63, 64, 78, 84, 85, 88, 89, 92, 93; Tâhâ, 20/86, 90; Saff, 61/5; Zümer, 39/39; Neml, 27/46; Mü’minûn, 23/23; Nuh, 71/2; Ğafir, 40/30, 32, 38, 39, 41; Ankebut, 29/36

¹⁸⁴) Zuhurf, 43/51; Ğafir, 40/29

¹⁸⁵) Ahkaf, 46/30, 31.

¹⁸⁶) Ayetlere bkz., Yusuf, 12/43; Kasas, 28/38; Neml, 27/38, 29, 32.

¹⁸⁷) Kirmânî, Mahmud b. Hamza, *Esrâru’t-Tekrâr fi’l-Kur’ân*, tah: Abdulkadir Ahmet Ata, Dâru’l-İ’tisâm, Kahire 1396, s. 157; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 258; Beydâvî, III, 416; vd.

(tevhid, şirk, ahiret gibi) bazında itikâdî söylemi, diğer kitaplarla ortak olduğu için muhataplarına “يا ايها الناس” şeklinde seslendiği ve bu ifadenin inananları da içine aldığı belirtilmektedir¹⁸⁸. İslam'ın kendine ait ibadetler hukukunun ve toplumsal düzeninin oluşması, Medenî surelerde hitap tarzına da yansımış ve, Yahudi ve Hıristiyanlara “يا اهل الكتاب”; Müslümanlara ise “يا ايها الذين آمنوا” şeklinde seslenilmiştir¹⁸⁹. Bununla birlikte bazı âlimler, bu nidânın, sadece inananları muhatap almasını, inanmayanların İslam'ın furûatıyla sorumlu olmamaları ile açıklarken¹⁹⁰; bazıları da bu hitabın inananlara verilen değerini somutlaşması ile açıklamaktadır¹⁹¹. Nitekim Kur'ân'da, Muhammed ümmetine “يا ايها الذين آمنوا” şeklinde seslenilmesine karşın, Tevrat ve İncil'de önceki ümmetlere “يا ايها المساكين” şeklinde seslenilmesi, bu değeri net bir şekilde ortaya koymaktadır¹⁹². Zira “يا ايها الذين آمنوا” hitabı, onların zillet ve miskinliklerini ortaya koyarken, “يا ايها المساكين” hitabı, Allah'ın onları kıyamet günü cehennem ateşinden emin kıldığına işaret etmektedir. Diğer yandan mü'min ismi, isimlerin ve sıfatların en şerefliisidir. Onunla çağrılmak, (Allah'ın faziletinden olmak üzere) ahirette muamelelerin en güzeli ile muamele edileceği beklentisini ziyadeleştirmektedir¹⁹³. Bazı âlimler, bu nidânın ehl-i kitabı da içine aldığı ileri sürerek, “يا ايها الذين آمنوا” ifadesinin tahsis için değil, teşrif için olduğunu belirtmektedirler¹⁹⁴. Yine bu ifadenin, “*Yüce Allah... افعلوا*”¹⁹⁵ rivâyetinden hareketle Hz. Peygamberi de içine aldığı belirtilmektedir.

Ulumu'l-Kur'ân eserlerinde ele alınan ilahi hitap tarzlarının “خطاب المدح/öväcü hitap”¹⁹⁶ kısmını oluşturan “يا ايها الذين آمنوا” nidâsı¹⁹⁷, içeriği ister ahlâkî olsun ister hukukî olsun, emir ve yasakları yerine getirmede en büyük motivasyonun iman olduğuna işaret etmekte ve akabinde inananları hayra yönlendirmektedir. Bu nedenle de onlara iman sıfatıyla seslenilmektedir¹⁹⁸. İbn Mes'ûd (ö. 32/652) ve seleften bazıları, bu nidâ ile

¹⁸⁸ İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdulhalim, *Mecmû'u Fetâvâ İbn Teymiyye*, tah: Abdurrahman Muhammed Kâsım en-Necdî, Mektebetü İbn Teymiyye, ts., XV, 161; Suyûtî, Celâluddin, *Esrârü Tertîbi'l-Kur'ân*, tah: Abdulkadir Ahmet Ata, Dâru'l-İ'tisâm, Kahire ts., s. 76.

¹⁸⁹ Suyûtî, *Esrâr*, s. 76.

¹⁹⁰ Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman, *el-Kavlü'l-Bed'i fi's-Salâti ale'l-Habîbi's-Şeft'*, nşr: Muhammed 'Avvame, Müessesetü'r-Reyyân, Medine, 2002, s. 96; Suyûtî, *İkân*, II, 692.

¹⁹¹ Sehâvî, s. 96; Kurtubî, XVIII, 100; Zerkeşi, II, 228.

¹⁹² İbn Kesîr, I, 149; II, 3; San'ânî, Abdurrezzâk b. Hümâm, *Tefsîru'l-Kur'ân*, tah: Mustafa Müslim Muhammed, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1410, III, 122; Suyûtî, Celâluddin, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1993, I, 252; *İkân*, II, 745.

¹⁹³ Râzî, *Mafâtiḥ*, III, 223; Şeyhzâde, I, 378.

¹⁹⁴ Bkz., Suyûtî, *İkân*, II, 692.

¹⁹⁵ İbn Kesîr, II, 3; Suyûtî, *İkân*, II, 691.

¹⁹⁶ Zerkeşi, II, 228; Suyûtî, *İkân*, II, 745.

¹⁹⁷ “يا ايها الذين آمنوا” nidâsının dışında Kur'ân'da üç yerde “يا عبادي الذين آمنوا” şeklinde iman sıfatıyla (Ayetlere bkz., Ankebut, 29/56; Zümer, 39/10; Zuhruf, 43/68); bir yerde “يا اولي النصار” dört yerde de “يا اولي الالهياب” şeklinde akıl sıfatıyla inananlara seslenilmektedir. (Ayetlere bkz., Bakara, 2/179, 197; Mâide, 5/100; Haşr, 59/2; Talâk, 65/10)

¹⁹⁸ Ebu's-Suûd, I, 141; Âlûsî, III, 34.

ilgili olarak, “Kur’ân’da “يا ايها الذين امنوا” nidâsını işittiğinde ona iyice kulak ver. Çünkü onda, ya yerine getirilmesi gereken bir hayır vardır yada uzak durulması gereken bir kötülük vardır.”¹⁹⁹ ifadelerini kullanırken; İbn Abbas da “Allah’ın “يا ايها الذين امنوا” nidâsı ile indirdiği her âyet, başlangıç ve içerik itibarıyla en mükemmel âyetlerdir”²⁰⁰ değerlendirmesini yapmaktadır. Müfessirler de, hitabın “يا ايها الذين امنوا” şeklinde başlamasını, inananların iman noktasında ortak bir hükme tabi olduklarına ve imanın gereklerinden olan taleplerin yerine getirilmesinde tümünün sorumlu olduğuna dikkat çekmek; yapılması istenen eylemin önemini ve itina gösterilmesi gereğine vurgu yapmak; kurallara uymalarını sağlamak şeklinde açıklamaktadırlar. iman ile nitelendirilmelerinin de, teşvik ve tahrik amacı taşıdığı ifade edilmektedir²⁰¹. Bu nidânın çokça tekrarlanması ise şöyle açıklanmaktadır. Yapılan ikaz ve tembihlerin önemini vurgulamak için onları mübalâğa ile ifade etmek, emir ve yasaklara itina gösterilmesi gereken her âyetin, cümlelerin kendi başına müstakil olarak önem arzettiğini hissettirmektedir²⁰². Âlûsî de, bu tekrarın amacının, inananların nidânın geçtiği her âyette yer alan, emir ve yasaklara uymalarını teşvik etmek ve her birinin içeriğine dikkat kesbetmelerini sağlamak olduğunu söylemektedir²⁰³.

Kur’ân’da 89 yerde geçmekte olan “يا ايها الذين امنوا” seslenişi, ahlâkî ve hukukî direktifler ve tavsiyeler içermektedir. Ahlâkî direktifler içeren seslenişler, inananları, gerek itikadî açıdan ve gerekse toplumsal hassasiyetler açısından ahlâkî değerlerle donatmayı amaç edinme yanında²⁰⁴ toplumsal ahlâkın yerleşmesinde de önemli ilkeler sunmaktadır²⁰⁵. Hukukî direktifler içeren niâlar ise, bahsedildiği gibi, mü’minlere hem kişisel hem de toplumun bir bireyi olarak, sorumluluklarını bildiren âyetlerde mevcut emir ve yasaklara uymalarını öngörmektedir²⁰⁶. Bu nidâların bir kısmı, her fertten ayrı ayrı yapılması istenen emir veya yasakları içerirken²⁰⁷; bir kısmı da, toplumun ve

¹⁹⁹ Şevkânî, I, 125; İbn Kesîr, I, 61, 149; II, 3, 255; Suyûtî, *Dürr*, I, 252; *İtkân*, II, 745.

²⁰⁰ Suyûtî, *Dürr*, I, 254.

²⁰¹ Ebu’s-Suûd, VIII, 115; Âlûsî, X, 13; XXVI, 131.

²⁰² Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 3; Beydâvî, V, 212; Ebu’s-Suûd, VIII, 116.

²⁰³ Âlûsî IX, 190.

²⁰⁴ Ebû Hayyân, I, 508.

²⁰⁵ Bakara, 2/254; Nisâ, 4/136; Ahzâb, 33/70. Diğer ayetlere bkz., Bakara, 2/104, 153, 172, 264, 267; Âl-i İmrân, 3/100, 102, 149, 156, 200; Mâide, 5/11, 35, 94; Enfâl, 8/24, 29; Tevbe, 9/23, 34, 119; Nur, 24/21; Ahzâb, 33/9, 41, 69; Muhammed, 47/7; Hucurât, 49/6, 11, 12; Hadid, 57/28; Mücadele, 58/9, 11, 12; Haşr, 59/18; Mümtehine, 60/10, 13; Saf, 61/2, 14; Münafikûn, 63/9; Teğabun, 64/14; Tahrîm, 66/6, 8.

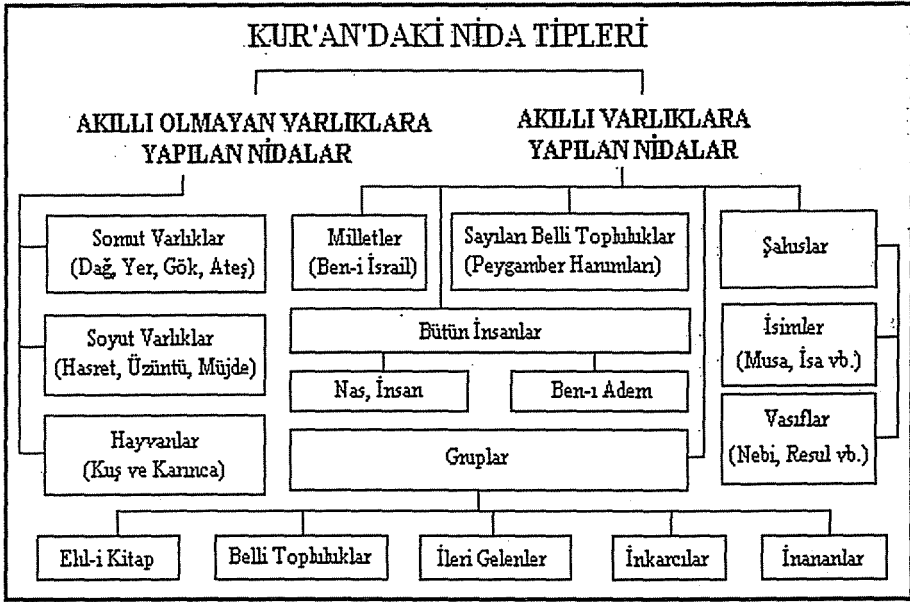
²⁰⁶ Ebû Hayyân, I, 508.

²⁰⁷ Bakara, 2/183, 282. Diğer ayetlere bkz., Bakara, 2/183; Âl-i İmrân, 3/130; Nisâ, 4/19, 29, 43, 136; Mâide, 5/1, 2, 6, 90, 95, 101, 105, 106; Enfâl, 8/20; Tevbe, 9/28; Hac, 22/77; Nur, 24/27, 58; Ahzâb, 33/49, 53, 56; Muhammed, 47/33; Hucurât, 49/1, 2; Cuma, 62/9.

toplumu idare eden erkin uyması ve uygulaması gereken emir veya yasakları içermektedir²⁰⁸.

e) Sayıları Muayyen Topluluğa Yapılan Nidâ

Kur'ân'da sayıları belli grup olarak sadece Hz. Peygamber'in hanımlarına, Ahzâb, 30 ve 32. âyetlerde "يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ" şeklinde seslenilmektedir. Allah'ın Peygamber hanımlarına bu şekilde seslenmesi, onların şerefli olduklarına ve makamlarının büyüklüğüne işaret etmek için olduğu belirtilmektedir. Çünkü onlar Hz. Peygamberin hanımlarıdır. Dolayısıyla onlar bu onurdan ve diğer mü'minlerden iki kat daha fazla mükâfat almalarından dolayı daha dikkatli olmalı, peygamberin onurunu ve kalbini kırmamaya özen göstermelidir. Aksi takdirde mü'minlere verilecek cezasının iki katı ile cezalandırılırlar²⁰⁹. İkinci âyetteki nidâ da ise, onların Peygamber hanımı olmaları hasebiyle diğer insanlar gibi olmadıklarını tekid etmektedir. Çünkü onlarda diğer kadınlarda olmayan özellikler vardır. Onlar son peygamberin hanımlarıdır ve bütün mü'minlerin anneleridir²¹⁰.

²⁰⁸) Nisâ, 4/94; Mâide, 5/57. Diğer ayetlere bkz., Bakara, 2/178, 208, 278; Âl-i İmrân, 3/118; Nisâ, 4/59, 71, 135, 144; Mâide, 5/8, 51, 54, 87; Enfâl, 8/15, 27, 45; Tevbe, 9/38, 123; Mümtahine, 60/1; Saf, 61/10.

²⁰⁹) Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 234-235; Ebû Hayyân, VII, 220-221; Kurtubî, XIV, 174; Ebu's-Suûd, VII, 101; Zerkeşî, II, 230.

²¹⁰) Râzî, *Mefâtih*, XXV, 208.

Sonuç

Nidâ, Arap dili ve Edebiyatının, sözlü iletişimde kullandığı en önemli üslup ve hitap tarzlarından biridir. Bu üslup, günlük seslenişlerden öte, edebî zevklerin en üst düzeyde gerçekleştirildiği Arap şiirinin de vazgeçilmezidir. Bu bağlamda nidânın, dilbilim âlimleri için gramatik bir malzeme, edebiyatçılar için sanatsal bir değer olduğu görülmektedir. Arap dilinde nidâ için sekiz edat kullanılmaktadır. Ancak kaynak ve verilerden hareketle bunlar içerisinde sadece “Yâ”, “hemze” ve “vâ” edatlarının dilde; “Yâ” ve tartışmalı olmakla birlikte “hemze” edatlarının da Kur’ân’da kullanıldığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla edatların tümünün pratiği yoktur. Belagat ilminde ise nidâ, seslenilen şeye/nesneye önem verme, dikkat çekme, anlamı pekiştirme gibi edebî nüanslara yönelik kullanılmaktadır. Bununla birlikte kaynaklarda, retorik bağlamda nidânın esas anlamının dışında, muktezay-ı hale uygun olarak, kıskırtmak, teşvik etmek, yardım istemek, tehassur, inlemek, menetmek vb. anlamlarda kullanıldığı da belirtilmektedir. Ancak örnekler dikkatle incelendiğinde, nidânın bu anlamlarda kullanılmadığı, sadece münâdânın bu anlamları içermesinden dolayı böyle bir değerlendirme yapıldığı açıkça ortaya çıkmaktadır.

Kur’ân da, Arapça olması hasebiyle Arap dilinin tüm edebî argümanları gibi, ilahilik vasfına uygun olarak nidâyı da en mükemmel şekilde kullanmıştır. Nitekim Allah sadece sorumluluk taşıyanlara değil, birçok edebî inceliği içinde barındıran âyetlerde, yaratma kudretinin tezahürü olan yer, gök, dağ gibi şuursuz varlıklara da seslenmiştir. Bu varlıklara yapılan seslenişlerin temelinde, anlatım tarzlarının en önemlilerinden olan teşbîh ve mecâzın olduğu hususunda ortak kanaat hâkimdir. Şuurlu varlıklara yapılan nidânın temelinde ise, münâdânın dikkatini, anlatılan konuya merkezileştirme, anlamı pekiştirme ve mübalağa sanatı görülmektedir. Kur’ân’da kullanılan nidâların sayısal sonuçlarını da şöyle özetlemek mümkündür. Nidâ Kur’ân’da toplam 436 yerde kullanılmaktadır. Bunların 14 tanesi, nidânın olup olmaması bakımından tartışmalıdır. Bu tartışma, seslenilen kelimenin farklı dilsel değerlendirmelere ve farklı okumalara muhtemel olmasından kaynaklanmaktadır. 81’inde, nidâ edatı, cümlelerin edata delalet etmesi, sözü vezir bir şekilde anlatma, ta’zim gibi gerekçelerden dolayı lafızdan düşürülmüştür. “يا ليت” ve “يا ويل” şeklinde geçen 24 nidâda ise, münâdâ hazfedilmiştir. Bunların dışında kalan 317 âyette ise, Allah, şuurlu ve şuursuz varlıklara seslenmektedir. Şuurlu varlıklara yapılan nidâlarda dikkati çeken şu iki hususu belirtmek gerekmektedir. Biri önceki Peygamberlere isimleri ile seslenilirken Hz. Peygambere “nebî” ve “rasûl” sıfatları ile seslenilmesidir. Diğeri de, Muhammed ümmetine “Ey iman edenler!” şeklinde övücü bir vasıfla nidâ edilmesidir ki, bu hitabı, Allah’ın inananlara verdiği değer ile açıklamak mümkündür.

Gerek akıllı varlıklara ve gerekse akılsız varlıklara yöneltilen nidâ, üslubu ile okuyanı ve dinleyeni, bulunduğu konumdan çıkarır ve sunduğu içeriğin doğrudan muhatabı olan aktif bir kişi konumuna getirir. Seslenişin var olduğu âyetlerdeki bu yoğunlaşma ve anlamsal derinliği, geçmiş bir kıssayı anlatırken de, bireysel ve toplumsal ahlâki ilkeleri sunarken de, soyut bir olguyu somutlaştırırken de hissetmek mümkündür. Seslenişler lafza dökülürken yapılan niteleme, kelimelerin musiki tonu, ifadelerin senfonisi ve anlatım musikisi arasında tam bir uyum söz konusudur. Böylece ilahi seslenişler, hem kulağa, hem duyguya hem de düşünceye seslenmektedirler.